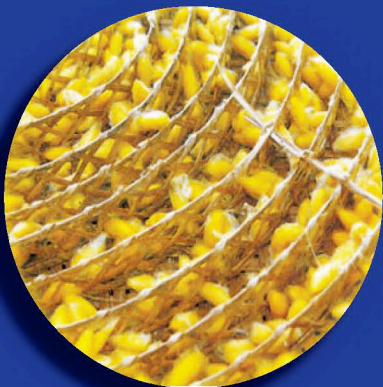

ภูมิปัญญา

การผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน

(Wisdom of Indigenous Thai Silk Yarn)

กรมหม่อนไหม
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ภูมิปัญญาการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน (*Wisdom of Isan Indigenous Thai Silk Yarn*)

เรียบเรียงโดย

นางสาวศิริพร บุญชู
นางสาวนันทวรรณ รักพงษ์

กรมหม่อนไหม
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

คำนำ

ผ้าไหมไทย ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยเฉพาะลวดลายผ้าไหมในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะมากมาย จนสามารถสร้างชื่อเสียงและความมีเอกลักษณ์ให้กับประเทศไทย เนื่องจากการประยุกต์ใช้วัสดุท้องถิ่น ผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับการปรับปรุง และพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

ภูมิปัญญาด้านไหมไทย ถือเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เส้นไหมที่จะนำมาทอเป็นผืนผ้า เกิดจากการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ได้ผ้าไหมที่มีความเป็นเอกลักษณ์และสร้างความแตกต่าง การจัดทำหนังสือภูมิปัญญาการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน เป็นการรวบรวมภูมิปัญญาการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) โดยนำข้อมูลจากการจัดทำประชาพิจารณ์จากเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นำมาเรียบเรียงจัดทำเป็นเอกสารและหลักฐานสำหรับการปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์ภูมิปัญญาเหล่านี้ ภายใต้พระราชบัญญัติสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ปี ๒๕๕๖ เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหม่อนไหม และสามารถใช้เป็นหลักฐานที่ต้องตามกฎหมายไว้ให้คนรุ่นหลังใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาวิจัย พัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

กรมหม่อนไหมหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือภูมิปัญญาการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสานเล่มนี้จะใช้เป็นมาตรฐานเบื้องต้นในการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้าน สำหรับเกษตรกรทุกคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและผู้สนใจทุกคน เพื่อสืบสานการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านให้อยู่คู่ประเทศไทยต่อไป

กรมหม่อนไหม

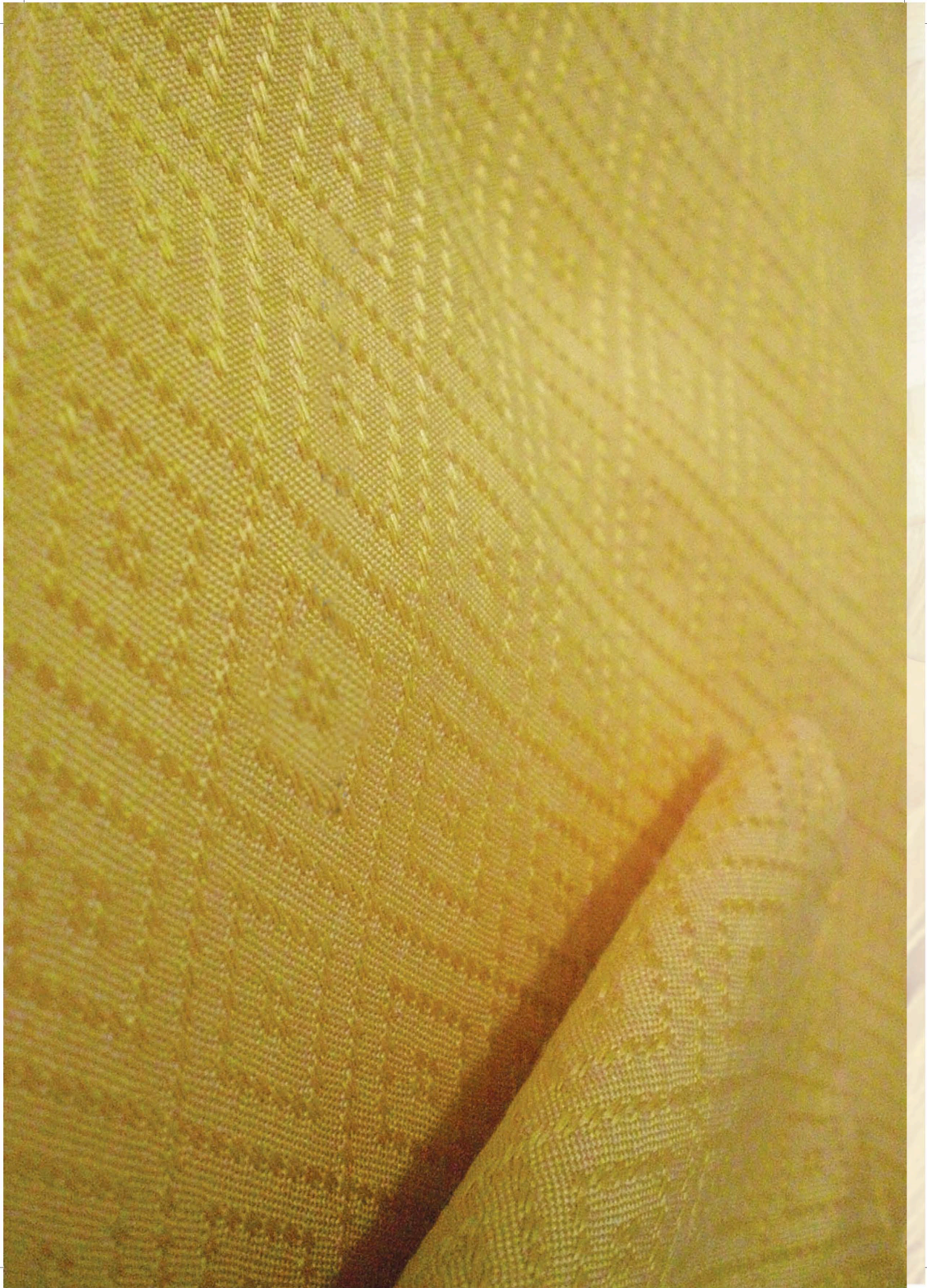
กันยายน ๒๕๕๕

สารบัญ

๑. ประวัติความเป็นมา	๕
๒. คุณลักษณะเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน	๑๔
๒.๑ เส้นไหมทอ	๑๕
๒.๒ เส้นไหมสาวเลย	๑๖
๒.๓ เส้นไหมน้อย	๑๗
๓. ภูมิปัญญากระบวนการผลิต	๑๘
๓.๑ การปลูกหม่อน	๑๘
๓.๒ การเลี้ยงไหม	๒๔
๓.๓ ภูมิปัญญาการสาวไหม	๒๗
๔. อุปกรณ์การสาวไหม	๒๘
๔.๑ พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน	๒๘
๔.๒ พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)	๓๐
๔.๓ หม้อต้มสาวไหม	๓๑
๔.๔ ไม้ค้ำเกลียวไหม	๓๒
๔.๕ น้ำต้มรังไหม	๓๒
๕. การเตรียมรังไหม	๓๓
๖. การสาวไหม	๓๘
๖.๑ การสาวไหมทอ	๔๐
- พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน	
- พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)	
๖.๒ การสาวไหมน้อย	๔๒
- พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน	
- พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)	
๖.๓ การสาวไหมสาวเลย	๔๘
- พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน	
- พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)	
๗. การทำมาตรฐานเส้นไหม	๕๒
๗.๑ การกรอไหม	๕๓
๗.๒ การเก็บรักษาเส้นไหม	๕๕

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นภูมิภาคที่มีความโดดเด่น มีความหลากหลายทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ด้วยขนาดของภูมิภาคที่กินพื้นที่กว่า ๑ ใน ๓ ของพื้นแผ่นดินไทย จึงทำให้ภูมิภาคแห่งนี้มีจำนวนประชากรมากที่สุดในประเทศ และมีความหลากหลายของเชื้อชาติประชากรอย่างเห็นได้ชัด ชาวอีสาน จะประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเผ่า เช่น เขมร ส่วย (กูย) แสก ย้อ ผู้ไทย กะเลิง (โซ) รวมทั้งไทยโคราช ซึ่งแต่ละเผ่าย่อมมีความแตกต่างกัน ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยสำเนียงอีสานซึ่งมีความแตกต่าง

กันด้านสำเนียงในแต่ละท้องถิ่น หรือพูดภาษาท้องถิ่นของตนเองที่มีมากมายหลายภาษา มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนคือหญิงมักจะนุ่งผ้าซิ่นทอ ด้วยฝ้ายมีเชิงคลุมเลยเข้าไปเล็กน้อย สวมเสื้อแขนสั้น ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้นไว้จอน ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนัก แต่มักนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม แต่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมกิจกรรมสังคมและงานบุญงานกุศลเป็นประจำ ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนเหล่านี้มีความสงบสุขตลอดมา ด้วยอุปนิสัยขยันขันแข็ง และสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ จิตใจผ่องใสอ่อนโยน อาชีพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือการเพาะปลูกพืชที่สำคัญคือ ข้าว มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด ภาคนี้มีพื้นที่ทำนามากกว่าภาคอื่นๆ แต่ผลิตผลที่ได้ต่ำ เพราะดินของภาคอีสานเป็นดินปนทรายไม่อุ้มน้ำ และการทำงานส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน แต่เหมาะสำหรับเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะการเลี้ยงวัวควายห่างจากฤดูทำนา จึงคิดสร้าง วรรณกรรมศิลป์เกี่ยวกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอผ้าไหม

การปลูกหม่อนและการเลี้ยงไหมของไทย คาดว่าได้รับการถ่ายทอดจากผู้อพยพย้ายถิ่นฐาน ซึ่งมาจากตอนใต้ของประเทศจีน โดยเดินทางผ่านมาทางพม่า ลาว และเขมร จากหลักฐานสันนิษฐานว่ามีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมานานกว่า ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยการพบหลักฐานเศษผ้าที่ติดอยู่กับกำไลสำริดของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง และบ้านนาดี อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบัน กล่าวคือพื้นที่ภาคอีสานมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากที่สุด ผ้าไหมเป็นศิลปกรรมสิ่งทอที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น โดยเฉพาะในด้านความประณีตในกรรมวิธีการผลิต ที่ทำให้เนื้อผ้าไหมมีความเรียบสม่ำเสมอ สวยงาม นุ่มน่าสัมผัส เป็นเงา เมื่อสวมใส่ ปัจจัยส่วนใหญ่มาจากภูมิปัญญาในด้านกระบวนการสาวไหมน้อยที่แยกเส้นไหมชั้นนอก(ไหมหัว) ที่มีขนาดใหญ่ เนื้อหยาบออกจากเส้นไหมชั้นใน (ไหมน้อย) ที่มีลักษณะเส้นเล็ก สม่ำเสมอ เส้นเรียบเมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วเนื้อผ้านุ่ม สวมใส่เย็นสบาย การสาวไหมหัตถกรรมของชาวอีสานเป็นภูมิปัญญาที่มีสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งของบรรพบุรุษแต่โบราณและเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่มีความสำคัญยิ่งในปัจจุบัน และผ้าไหมที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่อยู่ที่ภาคอีสาน คนอีสานไม่ว่าจะอพยพไปทำมาหากินในพื้นที่แห่งใด จะนำการเลี้ยงไหมทอผ้าไปเผยแพร่ตลอด ผ้าไหมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวอีสาน มีการนุ่งผ้าไหมในชีวิตประจำวัน ชาวอีสานต้องเลี้ยงไหม ทอผ้าไหมและเก็บไว้จำนวนหลายร้อยผืนเพื่อใช้ในพิธีการต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ และงานพิธีกรรมตามความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น ชาวอีสานมีหลายเผ่าพันธุ์ ทำให้ **ลักษณะการทอ ลวดลายผ้าไหม และการสวมใส่ผ้าไหมแตกต่างกัน มีเพียงการสาวไหมที่ทุกเผ่าพันธุ์ชาวอีสานมีลักษณะเหมือนกัน**

เส้นไหมหัตถกรรมของชาวอีสาน มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ จากการสาวมือน้อยด้วยดวงสาวพื้นบ้าน ทำให้เส้นไหมที่ได้มีความนุ่มนวลและมีความยืดหยุ่น เมื่อนำมาทอทอเป็นผืนผ้าจะทิ้งตัวอย่างมีน้ำหนัก ภูมิปัญญาการสาวไหมเป็นกระบวนการผลิตเส้นไหมของผู้เลี้ยงไหม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาของสตรีภายในครอบครัว คือ แม่ถ่ายทอดวิธีการสาวไหมโดยการทำให้ดู แนะนำวิธีการสาวไหมให้บุตรรู้ แล้วบุตรสาวนำไปปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ข้าแล้วข้าอีกจนเกิดความชำนาญ เป็นการเรียนรู้ในครอบครัว แล้วขยายไปในชุมชนนั้นๆ และนอกชุมชน โดยมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการบางส่วน เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น รังไหมที่ใช้สาวเป็นรังไหมไทยพื้นบ้านที่เลี้ยงเองใน

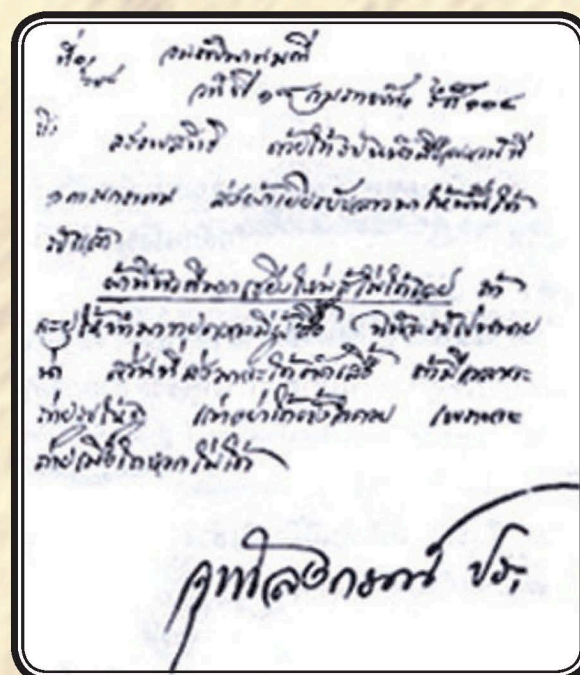

ครอบครัวและที่ราชการสนับสนุน เช่น ไหมพันธุ์นางน้อย พันธุ์สำโรง และพันธุ์พื้นบ้านที่ชาวอีสานเลี้ยง และต่อพันธุ์มาเป็นเวลาช้านาน

ผ้าไหมมีความสำคัญกับขนบธรรมเนียมประเพณี ของชาวอีสาน ทั้งชาวเขมร ลาว ส่วย เช่น มีการสวมใส่ผ้าไหมในงานพิธีเทศกาล หรือติดต่อกันสำคัญต่างๆ เป็นต้น ชาวอีสานจึงปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สาวไหม และทอผ้าไหมเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้ ซึ่งการทอผ้าไหมของชาวอีสานแต่ละจังหวัดจะได้ผ้าไหมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะประจำจังหวัดแตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละจังหวัดก็มีประวัติความเป็นมาของผ้าไหมที่ต่างกัน เช่น ผ้าไหมกาบบัวจังหวัดอุบลราชธานี มีการกล่าวในตำนานเมืองอุบลถึงการสืบเชื้อสายจากเจ้านครเชียงรุ่ง แสนหรีฟ้าของเจ้าปางคำ พระบิดา ของเจ้าพระตา เจ้าพระวอ โดยกล่าวถึง ปีพ.ศ.๒๒๒๘ เกิดวิกฤตทางการเมือง ในนครเชียงรุ่ง เนื่องจากจีนฮ่อหัวขาว หรือฮ่อธงขาว ยกกำลังเข้าปล้นเมืองเชียงรุ่ง เจ้านครเชียงรุ่งได้แก่ เจ้าอินทกุมารเจ้านางจันทกุมารี เจ้าปางคำ อพยพไพร่พล จากเมืองเชียงรุ่ง มาขอพึ่งพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช แห่งเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นพระประยูรญาติทางฝ่ายมารดา พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี โปรดให้นำไพร่พลไปตั้งที่เมืองหนองบัวลุ่มภู มีชื่อว่า “นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” จะเห็นได้ว่าจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงวิถีชีวิตมาจากเวียงจันทน์ตั้งแต่สมัยโบราณกาล จนกระทั่ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว ได้นำผ้าทอเมืองอุบลฯทูลเกล้าถวาย ซึ่งปรากฏในพระราชหัตถเลขาตอบเมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๑๔ ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติความว่า

“ถึง สรรพสิทธิ ด้วยได้รับหนังสือลงวันที่ ๑๓ มกราคม ส่งผ้าเยียรบับลาวมาให้ฉันได้รับแล้วผ้านี้ทอดีมาก เชียงใหม่สู้ไม่ได้เลย ถ้าจะยู่ให้ทำมาขายคงจะมีผู้ซื้อ ฉันจะรับเป็นนายหน้า ส่วนที่ส่งมาจะให้ตัดเสื้อ ถ้ามีเวลาจะถ่ายรูปให้ดู แต่อย่าตั้งใจคอยเพราะจะถ่ายเมื่อใดบอกไม่ได้”

จุฬาลงกรณ์ พร.

จากการค้นคว้าถึงตำนานผ้าเยียรบับนี้พบว่า เป็นผ้าลายกบบัวคำ ทอด้วยเทคนิคขิดหรือยกด้วยไหมคำ (ดั้นทอง) แทรกด้วยไหมมัดหมี่ใช้เทคนิคการจกหรือเกาะด้วยไหมสีต่างๆ ลงบนผืนผ้า

ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น มีคำพูดที่ว่า “คนรู้จักเมืองขอนแก่น ก็ต้องรู้จักผ้าไหมขอนแก่น” และ “ผ้าไหมเมืองขอนแก่นก็ต้องผ้าไหมของอำเภอชนบท” คำกล่าวนี้นี้แสดงให้เห็นถึงชื่อเสียงของผ้าไหมเมืองขอนแก่น ซึ่งมีความวิจิตรงดงาม ประณีต ความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบลวดลายและสีสันทอง ผ้าไหมให้มีความโดดเด่นแตกต่างจากผ้าไหมที่อื่นๆ นับเป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมเมืองขอนแก่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นที่ชาวขอนแก่นภูมิใจที่สุด

ไม่มีใครทราบได้ว่าคนทอผ้าคนแรกของเมืองขอนแก่นคือใคร แต่คนขอนแก่นโดยเฉพาะคนเมืองชนบทจะตอบได้ทันทีว่า พอเกิดมาลืมตา ดูโลกก็รู้เรื่องการทอผ้าไหมแล้ว นั่นแสดงว่าการทอผ้าไหมของเมืองขอนแก่นมีมาช้านานแล้ว โดยคนขอนแก่นในอดีตมีการเคลื่อนย้ายไพร่พลมาจากประเทศลาว หรือ อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งประกอบด้วยอาณาจักรย่อยๆ คือ อาณาจักรหลวงพระบาง อาณาจักรเวียงจันทน์ และอาณาจักรจำปาสัก มีการนำเอาศิลปหัตถกรรมทอผ้าไหมติดตัวมาด้วย และมีการถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลังสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในอดีตที่ผ่านมา การทอผ้าถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงชาวอีสาน เพราะจะต้องทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงอีสานต้องเรียนรู้และฝึกหัดการทอผ้ามาตั้งแต่เด็ก จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตดังคำผญาที่สอนสตรีชาวอีสานว่า “ทอหูกบ่เป็นแจ ทอแพรบ่เป็นผาด้อน เลี้ยงม่อนบ่ฮู้โตลกโตนอน อย่าฟ้าวอนเอาผัว”

ผ้าหน้านาง หรือผ้าปุม ซึ่งเป็นของเจ้าเมืองชนบท อายุกว่า ๒๒๐ ปี

การแต่งกายของสตรีชาวอีสาน นิยมนำผ้าไหมมาเย็บเป็นผ้านุ่ง ใช้สวมใส่ในงานพิธีสำคัญ

ประเพณีการลงช่วงของคนอีสาน ผู้หญิงในหมู่บ้านจะมารวมกัน
เข็นไหมตอนเย็น

การทอผ้าเพื่อใช้ในครอบครัวจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้หญิงอีสานจะต้องเรียนรู้และฝึกหัด โดยเริ่มจากผู้เป็นแม่ ได้ถ่ายทอดความรู้และเทคนิควิธีการทอผ้าให้ลูกหลาน สืบทอดกันมาไม่ขาดสาย ผ้าไหมที่ทอได้นิยมสวมใส่ไปทำบุญที่วัด หรือในงานพิธีและงานมงคลต่างๆ รวมทั้งเก็บไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน

อำเภอชนบท เป็นอำเภอที่มีการทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในจังหวัดขอนแก่น เริ่มมีการทอผ้ามาตั้งแต่เมื่อไร ไม่สามารถสืบประวัติได้ แต่จากการสอบถามผู้รู้ด้านการทอผ้าไหมคือ คุณประนอม ทองประศาสน์ ประธานกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองกองแก้ว อายุ ๕๖ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๑๙๙ ม.๑๑ ต.ชนบท อ.ชนบท จ.ขอนแก่น ได้เล่าว่า ตั้งแต่จำความได้ก็เห็นพ่อแม่ทอผ้าอยู่แล้ว และคุณยายของคุณประนอมก็มีการทอผ้ามาตั้งแต่เด็กๆ แสดงว่า การทอผ้าของอำเภอชนบท น่าจะมีมาไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ปี หรืออาจจะมาตั้งแต่เริ่มตั้งเมืองชนบท คือ ประมาณ ๒๐๐ กว่าปีที่แล้ว เนื่องจากมีหลักฐานสำคัญคือ ผ้าไหมมัดหมี่หน้านาง หรือผ้าปุม อายุกว่า ๒๒๐ ปี ที่เจ้าเมืองชนบทคนแรกได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ โดยทายาทของเจ้าเมืองเป็นผู้เก็บรักษาไว้ ซึ่งต่อมามีคนชนบทได้นำมาเป็นต้นแบบในการทอผ้าไหมมัดหมี่หน้านาง ที่มีชื่อเสียงและเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของผ้าไหมชนบทในปัจจุบัน

ผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดขอนแก่น มีชื่อเสียงมานานจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ ทำให้เกิดเป็นงานประเพณีของจังหวัดขอนแก่น คือ “งานไหม ประเพณีผูกเสี่ยว และงานกาชาด” มาตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๒๐ ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยอำเภอชนบทเป็นศูนย์รวมผ้าไหมที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดขอนแก่น มีร้านค้าผ้าไหมกว่า ๕๐ ร้านโรงงานทอผ้าขนาดใหญ่กว่า ๑๐ โรงงาน

ผ้าไหมเมืองขอนแก่นมีจุดเด่นคือ มีความสวยงาม ลวดลายละเอียดแตกต่างจากที่อื่น ลายเก่าแก่ที่สืบทอดกันมา คือ ลายหมี่กึ่ง ลายชั้นหมากเบ็ง ลายขอพระเทพหรือลายเชิงเทียน และ “เทคนิค” คือการทอผ้า ๓ ตะกอ ซึ่งเลียนแบบได้ยาก ทำให้ผ้าไหมเมืองขอนแก่นเป็นที่ต้องการของตลาด และได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดในเวทีต่างๆ เป็นประจำ ทั้งในเวทีระดับชาติหรือระดับนานาชาติ

เนื่องจากความมีชื่อเสียงทางด้านผ้าไหม ทำให้จังหวัดขอนแก่นมีโอกาสได้ต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอยู่เป็นประจำ อาทิเช่น ได้ต้อนรับเจ้าหน้าที่อาวุโสและรัฐมนตรีการค้า APEC และคู่สมรสจากหลายประเทศที่เข้าร่วมประชุม APEC ๒๐๐๓ ที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพ ระหว่างวันที่ ๒๑ พฤษภาคม – ๓ มิถุนายน ๒๕๔๖

ผ้าไหมบ้านเขว้าจังหวัดชัยภูมิตามหลักฐานที่ปรากฏในทำเนียบแผ่นดินพระนารายณ์มหาราชและพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ตรงกับสมัยแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ร.๒) แห่งราชวงศ์จักรี “นายแล” และ “นางบุญมี” ภรรยา ท่านมีถิ่นกำเนิดที่นครเวียงจันทน์ (ปัจจุบันอยู่ในอาณาเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) ท่านเป็นข้าราชการในสำนักของเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ ต่อมานายแลได้ขออนุญาตลาออกจากราชการและ

ชุดเจ้าเมืองขอนแก่นทำด้วยผ้าไหมมัดหมี่

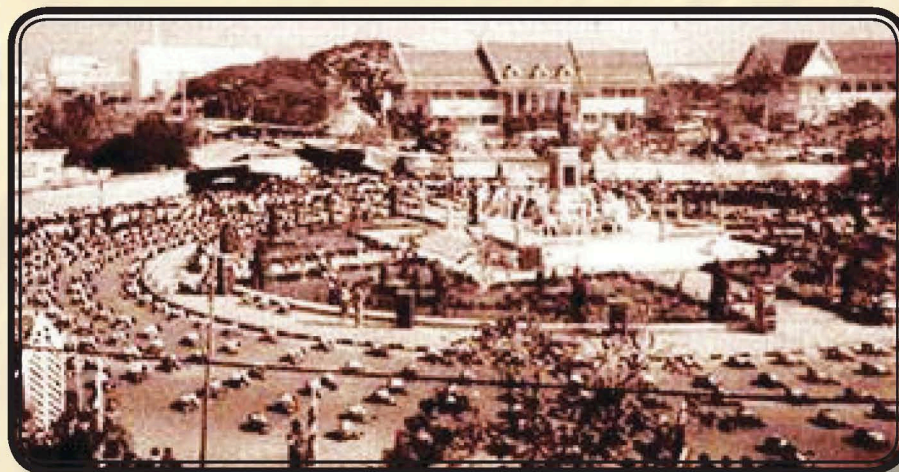
อพยพครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานในเขตประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๐ ณ โนนน้ำอ้อมซึ้ง ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอมืองชัยภูมิในปัจจุบัน นางบุญมีภรรยานายแลเป็นผู้มีความรู้สามารถและชำนาญในการถักทอผ้า ออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้ติดตัวมาจากบรรพบุรุษ ท่านได้นำ ภูมิปัญญาที่มีดังกล่าวมาฝึกสอนให้แก่ชาวบ้านที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานด้วยกัน ให้รู้จักวิธีปั่นด้าย มัดหมี่ เลี้ยงไหม ปลูกฝ้าย ทอผ้าขาว ผ้ามดำ ผ้าขึ้นหมี่ ผ้าขีด เพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มจนเป็นที่ขึ้นชื่อในความสวยงามและประณีตของผืนผ้า ช่างทอที่ทอผ้าฝีมือดี และนางบุญมีทอผ้าเพื่อนำไปเป็นเครื่องราชบรรณาการให้แก่เจ้าอนุวงศ์ ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ ขุนภักดีชุมพล (แล) ซึ่งเป็นยศเดิมที่ท่านมี และนางบุญมีภรรยานายแลได้เก็บเกี่ยวอากรจากชายฉกรรจ์ ผ้าขาวดำ ผ้าขึ้นหมี่ ผ้าขีด พร้อมด้วยทองคำก้อนใหญ่ไปบรรณาการแด่เจ้าอนุวงศ์อีกเช่นเคย เจ้าอนุวงศ์เห็นในความกตัญญูคุณแผ่นดินเกิดของขุนภักดีชุมพล (แล) และนางบุญมีได้รับบรรดาศักดิ์เป็นท้าวบุญมี พร้อมยกหมู่บ้านหลวงให้เป็นเมือง ชื่อเมืองชัยภูมิ โดยพระภักดีชุมพล (แล) ครองตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองคนแรก และภรรยาเจ้าเมืองคนแรกคือท้าวบุญมี ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์ในคราวเดียวกัน จากคุณงามความดีของสองท่านที่ได้ปกครองเมืองชัยภูมิ โดยยึดมั่นในขนัตถธรรมท่านบำรุงบ้านเมืองจนเกิดความเจริญรุ่งเรืองทุกด้าน จนชาวเมืองชัยภูมิมีความเป็นอยู่ที่ดีมีคุณภาพกตัญญูคุณต่อแผ่นดินที่ท่านได้อาศัยมา คือแผ่นดินไทยผู้สืบทอดบ้านเมืองคราวเจ้าอนุวงศ์คิดกบฏต่อประเทศไทย (ณ เวลานั้นนครเวียงจันทน์อยู่ในอาณาเขตประเทศไทย) พระมหากษัตริย์ไทยจึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ จากพระภักดีชุมพล (แล) เป็น พระยาภักดีชุมพล (แล)

ในอดีตการผลิตผ้าไหมของอำเภอบ้านเขว้า เป็นการผลิตโดยอาศัยภูมิปัญญาจากชาวบ้าน ผลิตขึ้นไว้ใช้ในครัวเรือน ต่อมาเริ่มมีการผลิตขึ้นมาอย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดแนวความคิดที่จะนำผลิตภัณฑ์ผ้าไหมออกจำหน่ายตามท้องตลาด ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการในการหาตลาดเพื่อนำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายตามสถานที่ต่างๆ

ในปี ๒๕๑๖ นายอำเภอบ้านเขว้า (น.อ.สมคิด จาปะเกษตร) ในสมัยนั้นพร้อมด้วย นายทองคำ อยู่วิเศษ ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอบ้านเขว้าและคุณนายนายอำเภอบ้านเขว้าได้ประสานไปยัง คุณหญิงจรูญจิตต์ ทีชะระ (ปัจจุบันท่านผู้หญิงจรูญจิตต์ ทีชะระ) ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และ ม.ร.ว.สุขเปศดา เกษมสันต์ ราชเลขาธุการในพระองค์เพื่อติดต่อขอนำผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของเกษตรกรไปจำหน่ายยังสำนักพระราชวัง และได้รับการสนับสนุนให้นำผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเข้าไปจำหน่าย จึงได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อผลิตสินค้าออกจำหน่าย โดยการนำของท่านนายอำเภอบ้านเขว้า และได้จัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมอำเภอบ้านเขว้า ขึ้นในสมัยนั้นเอง มีสมาชิกทั้งสิ้น ๖๐๐ คน โดยมีนางสาว อยู่วิเศษ เป็นหัวหน้ากลุ่มสามารถจำหน่ายผ้าไหมให้กับสำนักพระราชวังได้ราคาฝืนละ ๔๐๐ บาท (ถ้าฝืนไหมสวยจะได้ราคาเพิ่มอีกฝืนละ ๓๐๐ บาท และได้ส่งผ้าที่เหมือนกันอีก ๖ ฝืน)

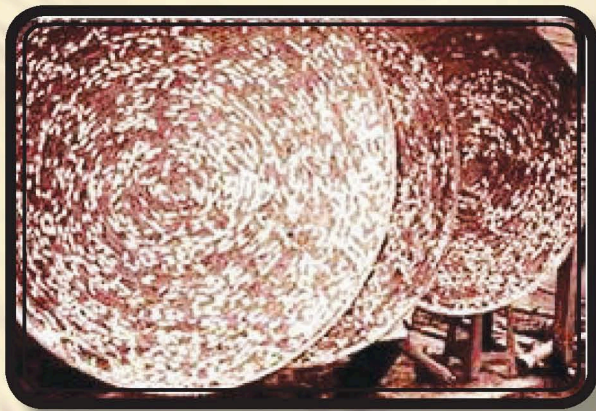

ต่อมาได้มีการผลิตผ้าไหมกันอย่างแพร่หลายและได้เกิดกลุ่มผู้ประกอบการผลิตและจำหน่ายผ้าไหมขึ้นอีกเป็นจำนวนมากในอำเภอบ้านเขว้า เทศบาลตำบลบ้านเขว้า จึงได้มีนโยบายที่จะส่งเสริมและสนับสนุนผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอบ้านเขว้า ให้เป็นศูนย์กลางแหล่งผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของภาคอีสานโดยการสนับสนุนของอำเภอบ้านเขว้า และผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิจัดสรรงบประมาณก่อสร้างศูนย์ส่งเสริมผ้าไหมจังหวัดชัยภูมิ เพื่อเป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร จัดแสดงสินค้า และถ่ายทอดความรู้ในการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอบ้านเขว้า

ผ้าไหมจังหวัดบุรีรัมย์ บุรีรัมย์หรือเมืองแปะในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยปรากฏเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา (พ.ศ.๒๓๑๙) ได้กล่าวถึงการรวมตั้งเมืองต่างๆ ในแถบบริเวณนี้ ซึ่งตามบันทึกได้กล่าวถึงเมืองนางรอง เมืองพุทไธสง และเมืองประโคนชัย ซึ่งเมืองเหล่านี้อยู่ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ในปัจจุบัน ได้ถูกเกณฑ์ชายฉกรรจ์ฝึกเป็นนักรบและได้นำผู้นำทัพ คือ เจ้าพระยาจักรี และเจ้าพระยาสุรสีห์คุมทัพหัวเมือง

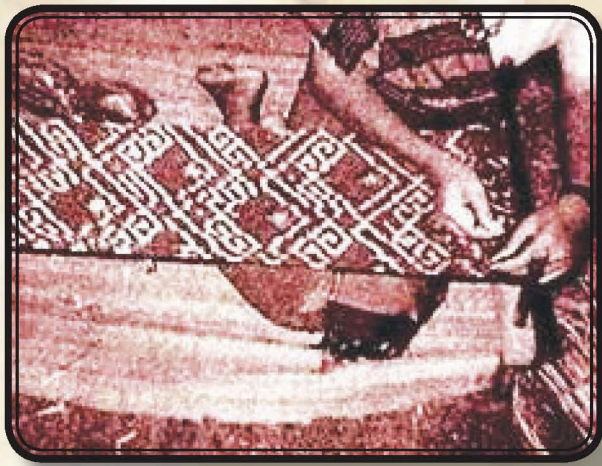

ฝ่ายเหนือไปปราบเมืองโขง เมืองจำปาสัก และเมือง
อัตปือ กวาดต้อนเจ้านายและประชาชนจากเมืองโขง
เรื่อยมาตามลำมูลฝั่งทุ่งกว้างและพักทัพในเขต
เมืองไผทสมัน (พุทไธสง) ประชาชนที่ถูกกวาดต้อน
ได้นำวิชาแขนงต่างๆ เข้ามาด้วย โดยเฉพาะการ
ทอผ้าและเลี้ยงไหมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวลาวโขง
(ลาวพรวน) ในกลุ่มวิชาแขนงต่างๆ เข้ามาด้วย โดย
เฉพาะการทอผ้าและเลี้ยงไหมที่เป็นเอกลักษณ์ของ
ชาวลาวโขง (ลาวพรวน) ในกลุ่มชนชั้นสูง ที่มีวัตถุดิบ
เป็นเส้นไหมมากกว่าเส้นฝ้ายที่ใช้กันในชนชั้นล่าง
ลงไป กาลเวลาล่วงเลยไปนับร้อยปี พระยาเจ้า
ผู้ครองนครเมืองไผทสมันที่กวาดต้อนมาจากกลุ่ม
ลาวโขง ได้ทรงฟื้นฟูการเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม
มัดหมี่ที่เคยทอสวมใส่และมีจำนวนน้อยลงขึ้นมา
อีกครั้งเพื่อผลิตใช้ให้เพียงพอและเหมาะสมกับ
กลุ่มชนสตรียุคใหม่ ภายหลังนำมาใช้กันแพร่หลาย
ของชาวลาวโขง ที่มีเอกลักษณ์ความสวยงามแปลก
ตา และวิจิตรบรรจงและถ่ายทอดให้แก่ผู้ใกล้ชิดที่
เป็นธิดาและญาติๆ ของเจ้าเมืองไผทสมันและชนพื้น
เมืองเดิม (ขอมร้า) สืบทอดเป็นมรดกทางหัตถกรรม
ต่อกันเรื่อยมา

ผ้าไหมจังหวัดสุรินทร์ ผ้าไหมสุรินทร์เป็น
ศิลปกรรมสิ่งทอที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น โดยเฉพาะ
ในด้านความประณีตในกรรมวิธีการผลิต ที่ทำให้
เนื้อผ้าไหมมีความเรียบสม่ำเสมอ สวยงาม นุ่ม
น่าสัมผัส เป็นเงาและสวมใส่ ปัจจุบันส่วนใหญ่มา
จากภูมิปัญญาของชาวสุรินทร์ในด้านกระบวนการ
สาวไหมน้อยที่แยกเส้นไหมชั้นนอก (ไหมหัว)
ที่มีขนาดใหญ่ เนื้อหยาบออกจากเส้นไหมชั้นใน
(ไหมน้อย) ที่มีลักษณะเส้นเล็ก สม่ำเสมอ เส้นเรียบ
เมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วเนื้อผ้านุ่ม สวมใส่เย็นสบาย
การสาวไหมหัตถกรรมของชาวสุรินทร์เป็นภูมิปัญญา
ที่มีสืบทอดกันมา จากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่งรุ่นของ

บรรพบุรุษแต่โบราณ และเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่มีความสำคัญยิ่งในปัจจุบัน

ภูมิปัญญาการสาวไหมหัตถกรรมของเกษตรกรในจังหวัดสุรินทร์ เป็นกระบวนการผลิตเส้นไหมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไหม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาของสตรีภายในครอบครัว คือ แม่ถ่ายทอดวิธีการสาวไหมโดยการทำให้ดู แนะนำวิธีการสาวไหมให้บุตรรู้ แล้วบุตรสาวนำไปปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ซ้ำแล้วซ้ำอีกจนเกิดความชำนาญ เป็นการเรียนรู้ในครอบครัว แล้วขยายไปในชุมชนนั้นๆ และนอกชุมชน โดยมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่งเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการบางส่วน เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่นรังไหมที่ใช้สาวเป็นรังไหมพื้นบ้านที่เลี้ยงเองในครอบครัวที่ราชการสนับสนุน เช่น ไหมพันธุ์นางน้อย พันธุ์สำโรง และพันธุ์พื้นบ้านที่เกษตรกรเลี้ยงประจำในแต่ละท้องถิ่น

ยังมีผ้าไหมอีกหลายๆ จังหวัดในอีสานที่มีชื่อเสียง เช่น ผ้าไหมขิดของจังหวัดอุดรธานี ผ้าไหมแพรวากาฬสินธุ์ ต่างก็เป็นที่รู้จักดี ซึ่งผ้าไหมในพื้นที่ภาคอีสานมีวัฒนธรรมที่ยาวนาน และเป็นที่ตั้งของชุมชนคนสมัยโบราณมีความหลากหลายทางเผ่าพันธุ์ และเป็นแหล่งต้นกำเนิดของผ้าไหมของไทย ทำให้วิถีชีวิตกับผ้าไหมผูกพันกันจนดูเหมือนเป็นสิ่งตกทอดจากบรรพบุรุษลูกหลานทุกคนต้องดำรงรักษาองค์ความรู้เส้นไหมไว้ หลักฐานที่ปรากฏในปัจจุบัน คือลายผ้าที่มีหลากหลาย การใช้ผ้าไหมในพิธีการต่างๆ การสวมใส่ผ้าไหมทุกเพศทุกวัย มีพื้นที่ปลูกหม่อนที่มากที่สุดในประเทศ พันธุ์ไหมที่มีมากมายหลายชนิด ซึ่งไหมบางสายพันธุ์มีการเลี้ยงต่อกันมาหลายร้อยปี ทำให้หญิงชาวอีสานมีการสาวไหมมาตั้งแต่เด็ก สาวเรื่อยมาจนพัฒนาฝีมือจากประสบการณ์ที่ทำบ่อยๆ และสืบทอดกรรมวิธีการสาวสู่ลูกหลานมาหลายชั่วอายุคน เกิดการพัฒนาการสาวเรื่อยมา จะกล่าวได้ว่าชาวอีสานมีการสาวไหมและพัฒนาการสาวไหมมากที่สุดในประเทศ จนมีคำกล่าวว่า ถ้าจะซื้อเส้นไหมต้องไปอีสาน ปริมาณเส้นไหมไทยพื้นบ้านที่มีการผลิตในแต่ละปี ประมาณ ๘๐๐-๑,๐๐๐ ตัน โดยร้อยละ ๙๘ มาจากภาคอีสาน

๒. คุณลักษณะเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน

เส้นไหมไทยเป็นวัตถุดิบที่เป็นเอกลักษณ์ และถือเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการทอผ้าไหมของไทย ซึ่งสร้างความแตกต่างจากผ้าไหมทั่วโลก เส้นไหมไทย ได้จากการนำรังไหมพันธุ์ไทยมาสาวด้วยพวงสาวไหมพื้นบ้าน โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น การเลี้ยงไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านได้แก่ พันธุ์นางน้อย นางลาย นางหงอก นางสัว นางเขียว นางตุ้ย สำโรง นางเหลือง นางไหม แพงพวย และกาگی วนาสวรรค์ ทับทิมสยาม ไช้กู คอตั้ง สองพี่น้อง ลำป่อ ฯลฯ

ถือเป็นอาชีพที่เป็นประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน ของไทย ซึ่งเกษตรกรโดยเฉพาะจะต้องปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหมและทอผ้าเป็น ถือเป็น ค่านิยมของสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังเช่น สุภาจิตโบราณที่กล่าวว่า “ทอหูกบเป็นแจ ทอแพרבเป็นผาต้อน เลี้ยงหม่อนบู่ฮู้โตลูกโตนอน อย่าฟ้าววนเอาฟัว”

การปลูกหม่อน

การเลี้ยงไหม

รังไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านที่ได้จากการเลี้ยงไหม เกษตรกรจะนำมาสาวมือ เพื่อผลิตเส้นไหม โดยอุปกรณ์การสาวแบบดั้งเดิม ปกติในการสาวไหมของเกษตรกรจะได้เส้นไหม เป็น ๓ ประเภท แตกต่างกันตามชั้นของรังไหมที่ใช้สาว ดังนี้

๒. เส้นไหมหีบ (หีบ) หรือไหมเปลือก หรือ ไหม ๓ (เป็นเส้นไหมที่ได้จากเปลือกรังไหมชั้นนอก รวมทั้งปูไหม)

๒. เส้นไหมสาวเลย หรือเส้นไหมรวด หรือ ไหม ๒ (เป็นเส้นไหมที่ได้จากเปลือกรังไหมชั้นนอกและชั้นในรวมกัน)

๓. ไหมน้อย หรือไหมเครือ หรือไหมยอด หรือ ไหม ๑ (เป็นเส้นไหมที่ได้จากเปลือกรังไหมชั้นใน)

๒.๑ เส้นไหมหีบ หรือไหมเปลือก หรือเส้นไหม ๓

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเส้นไหมที่ได้จากรังไหมชั้นนอก รวมทั้งปูไหม นิยมใช้เป็นเส้นพุ่งในการทอผ้าและใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ลักษณะเส้นไหมจะใหญ่มากและเหนียว มีปมปม ขนาดสม่ำเสมอ รวมตัวกลม สะอาดไม่มีสิ่งปลอมปน มีสีเข้มและสม่ำเสมอ ขนาดของเส้นไหมขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ที่สาวไหม ที่มักพบจะมีขนาดตั้งแต่ ๓๐๐ ดีเนียร์ ขึ้นไป แต่ตามมาตรฐานเส้นไหมไทยของ มกษ.๘๐๐๐-๒๕๔๘ แบ่งขนาดเส้นไหมเป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้ กลุ่ม ๑ ขนาดน้อยกว่า ๒๕๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๒ ขนาด ๑๕๑-๓๕๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๓ ขนาด ๓๕๑-๔๕๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๔ ขนาด ๔๕๑-๕๕๐ ดีเนียร์ และกลุ่ม ๕ ขนาดมากกว่า ๕๕๑ ดีเนียร์

เส้นไหมหีบ

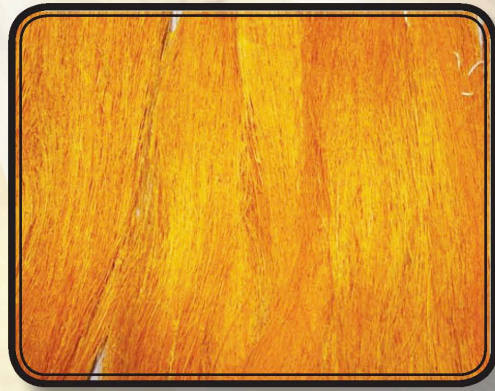

ลักษณะทางคุณภาพเส้นไหม ๓

- ขนาดเส้นไหม 67.6 ± 1.1 ดีเนียร์
- ความเหนียว 2.0 ± 0.3 กรัม/ดีเนียร์
- การยืดตัว 17 ± 3.6 %

คุณภาพตามมาตรฐาน มกษ. ๘๐๐๐-๒๕๔๘

- ความสม่ำเสมอ 24.3 ± 7.0 คะแนน (เต็ม ๕๐)
- สี 8.9 ± 1.4 คะแนน (เต็ม ๑๐)
- การรวมตัว 13.3 ± 6.3 คะแนน (เต็ม ๒๐)
- ความสะอาด 11.4 ± 2.9 คะแนน (เต็ม ๒๐)

ลักษณะเส้นไหมดิบ

๒.๒ เส้นไหมสาวเลย หรือเส้นไหมรวด หรือเส้นไหม ๒

ลักษณะทางกายภาพ

เส้นไหมที่ได้จากการสาวควบกันทั้งปุย และเส้นใยส่วนนอกของรังไหมไปจนถึงเส้นใยส่วนในของรังไหมให้เสร็จคราวเดียวกัน เส้นไหมไม่เรียบ ขนาดสม่ำเสมอ รวมตัวกลม สะอาดไม่มีสิ่งปลอมปน สีสม่ำเสมอ ลักษณะเส้นไหมที่สาวได้หยาบและเส้นใหญ่กว่าไหมหนึ่ง ใช้เป็นเส้นไหมพุ่งได้เพียงอย่างเดียว มีขนาดเส้นทั่วไป ๑๕๐-๒๐๐ ดีเนียร์ แต่ตามมาตรฐานเส้นไหมไทยของ มกษ. ๘๐๐๐-๒๕๔๘ แบ่งขนาดเส้นไหมเป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้ กลุ่ม ๒ ขนาดน้อยกว่า ๑๕๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๒ ขนาด ๑๕๑-๒๐๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๓ ขนาด ๒๐๑-๒๕๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๔ ขนาด ๒๕๑-๓๐๐ ดีเนียร์ และกลุ่ม ๕ ขนาดมากกว่า ๓๐๑ ดีเนียร์

เส้นไหมสาวเลย

ลักษณะทางคุณภาพเส้นไหม ๒

- ขนาดเส้นไหม 333 ± 84 ดีเนียร์
- ความเหนียว 2.7 ± 0.2 กรัม/ดีเนียร์
- การยืดตัว 19 ± 4.0 %

คุณภาพตามมาตรฐาน มกษ. ๘๐๐๐-๒๕๔๘

- ความสม่ำเสมอ 36.2 ± 8.0 คะแนน (เต็ม ๕๐)
- สี 8.9 ± 0.9 คะแนน (เต็ม ๑๐)
- การรวมตัว 12.5 ± 4.4 คะแนน (เต็ม ๒๐)
- ความสะอาด 15.4 ± 3.1 คะแนน (เต็ม ๒๐)

ลักษณะเส้นไหมสาวเลย

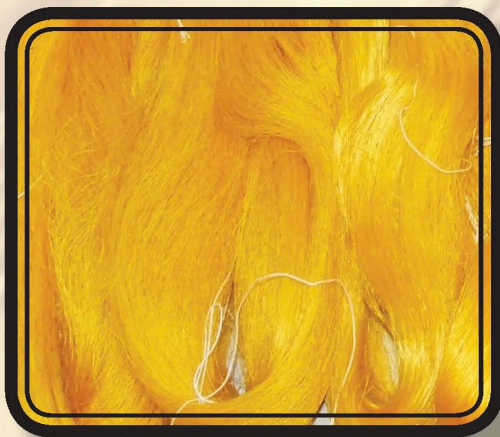
๒.๓. เส้นไหมน้อย หรือไหมเครือ หรือไหมยอด หรือไหม ๑

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเส้นไหมที่ได้จากเปลือกรังไหม
ชั้นใน เส้นไหมที่ได้จะมีลักษณะเส้นเรียบ ขนาด
สม่ำเสมอสีสม่ำเสมอ รวมตัวกลม สะอาดไม่มีสิ่ง
ปลอมปน นุ่มมือเมื่อสัมผัส นิยมใช้เป็นเส้นยืนใน
การทอผ้า เมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วเนื้อผ้าจะนุ่ม เรียบ
มีความลื่นมันของเส้นไหมในระดับดีมาก มีความ
นุ่มนวลดี เส้นไหมมีความเหนียวสามารถนำมาทำ
เป็นเส้นยืนและเส้นพุ่งได้ ระดับความสม่ำเสมอของ
สีเส้นไหมดี สีเส้นไหมเป็นสีเหลืองทอง โดยทั่วไป
มีขนาด ๑๐๐-๑๒๐ ดีเนียร์ แต่ตามมาตรฐาน
เส้นไหมไทยของ มกษ.๘๐๐๐-๒๕๔๘ แบ่งขนาด
เส้นไหม เป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้ กลุ่ม ๑ ขนาดน้อยกว่า
๑๒๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๒ ขนาด ๑๒๑-๑๕๐ ดีเนียร์
กลุ่ม ๓ ขนาด ๑๕๑-๒๐๐ ดีเนียร์ กลุ่ม ๔ ขนาด
๒๐๑-๒๕๐ ดีเนียร์ และกลุ่ม ๕ ขนาดมากกว่า
๒๕๑ ดีเนียร์

เส้นไหมน้อย

ลักษณะเส้นไหมน้อย

ลักษณะทางคุณภาพเส้นไหม ๑

- ขนาดเส้นไหม 205.04 ± 10.6 ดีเนียร์
- ความเหนียว 3.30 ± 0.3 กรัม/ดีเนียร์
- การยืดตัว 23 ± 4.0 %

คุณภาพตามมาตรฐาน มกษ. ๘๐๐๐-๒๕๔๘

- ความสม่ำเสมอ 26.9 ± 4.8 คะแนน (เต็ม ๓๐)
- ปุ่มปม 29.5 ± 1.1 คะแนน (เต็ม ๓๐)
- สี 14.6 ± 1.4 คะแนนเต็ม (เต็ม ๑๕)
- การรวมตัว 9.5 ± 5.4 คะแนน (เต็ม ๑๐)
- ความสะอาด 9.8 ± 1.6 คะแนน (เต็ม ๑๕)

๓. กระบวนการผลิต

๓.๑ การปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหม

- ๓.๑.๑ พื้นที่ปลูกหม่อนต้องอยู่ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน)
- ๓.๑.๒ กรรมวิธีในการดูแลรักษาแปลงหม่อนต้องปลอดภัยจากสารพิษ
- ๓.๑.๓ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปลูกหม่อน
- ๓.๑.๔ พันธุ์หม่อนเป็นพันธุ์พื้นบ้านและพันธุ์ส่งเสริม
- ๓.๑.๕ คุณภาพใบหม่อนต้องดีเหมาะสมในการเลี้ยงไหมในแต่ละวัย
- ๓.๑.๖ มีการดูแลรักษาต้นหม่อนอย่างสม่ำเสมอ

รูปพันธุ์หม่อนพันธุ์ส่งเสริมของราชการ

พันธุ์นครราชสีมา ๖๐

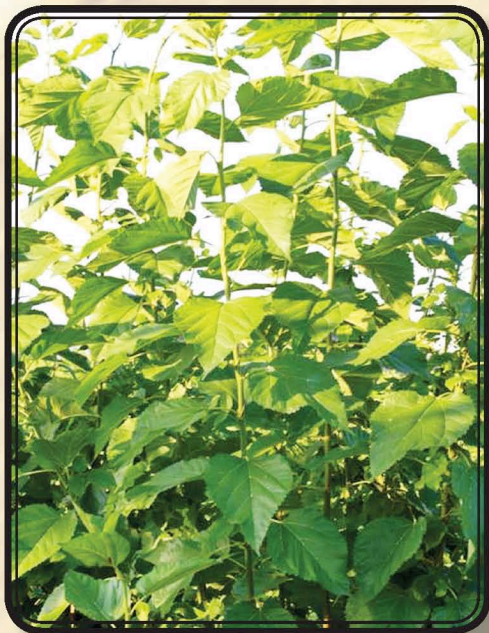
พันธุ์บุรีรัมย์ ๖๐

พันธุ์ศรีสะเกษ ๓๓

พันธุ์สุกลนคร

พันธุ์หม่อนน้อย

พันธุ์คุณไฟ

การใส่ปุ๋ยคอก

การใส่ปุ๋ยเคมี

การหว่านยิปซัมเพื่อปรับสภาพความเป็นกรดเป็นด่าง (pH) ของดิน

- ใส่ปุ๋ยหลังการตัดแต่งทุกครั้ง ในปริมาณที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่อย่างน้อย ๑ ครั้ง / ปี
- มีการกำจัดวัชพืชและทำความสะอาดแปลงหม่อนอย่างสม่ำเสมอ ไม่น้อยกว่า ๒ ครั้ง / ปี

การทำความสะอาดแปลงหม่อน

- มีการตัดแต่งกิ่งหม่อนทุกปี อย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง เพื่อป้องกันกำจัดโรคและแมลง เพิ่มผลผลิตและคุณภาพใบหม่อน

การตัดแต่งกิ่ง

การตัดต่ำ

การตัดกลาง

- เก็บเกี่ยวใบหม่อนในช่วงเวลาและตำแหน่งใบที่เหมาะสมในการเลี้ยงไหมแต่ละวัย
- เก็บรักษาใบหม่อนในที่ที่มีการระบายอากาศดีและมีความชื้นที่เหมาะสม

๓.๒ การเลี้ยงไหม

- (๑) กระบวนการเลี้ยงไหมจนได้รังไหม โรงเลี้ยงไหม และวัสดุอุปกรณ์ ต้องสะอาดและปลอดภัย
- (๒) พันธุ์ไหมที่เกษตรกรเลี้ยงเป็นพันธุ์ไหมพื้นบ้านที่ใช้เลี้ยงกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

พันธุ์นางเหลือง

พันธุ์แพงพวย

พันธุ์นางตุ้ย

(๓) พันธุ์ไหม

พันธุ์ไหมที่เลี้ยงในภาคอีสานเป็นพันธุ์ไทยพื้นบ้านที่มีความแข็งแรง เลี้ยงง่าย ปรับตัวเข้ากับสภาพภูมิอากาศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ดี ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ คือฟักออกตลอดปีตามธรรมชาติ (polyvoltine) ไข่ไหมเมื่อมีอายุ ๒๐ วัน ในอุณหภูมิห้องปกติจะฟักออกเป็นตัวได้เอง จำนวนไข่ไหมต่อแม่ ๒๕๐-๓๖๐ ฟอง อายุหนอนไหม ๑๘-๒๒ วัน น้ำหนักรังสด ๐.๘-๑.๐ กรัมต่อรัง น้ำหนักเปลือกรัง ๑๐-๑๒ เซนติกรัมต่อรัง เปอร์เซ็นต์เปลือกรัง ๑๑-๑๓ เปอร์เซ็นต์ รูปร่างรังไหมมีลักษณะหัวป้านท้ายแหลม หรือคล้ายกระสวยรังไหมสีเหลือง เส้นใยมีขนาด ๑๒.๗-๒.๑ ดีเนียร์ (denier) ความยาวเส้นใย ๒๐๐-๔๐๐ เมตรต่อรัง เส้นไหมมีความยืดหยุ่นดี มีความเงางาม รังบาง มีปูหรือขี้ไหม (floss) ค่อนข้างมากมีอัตราการสาวออกง่าย ได้แก่ พันธุ์นางน้อย นางลาย นางหงอก นางสีว นางเขียว นางตุ้ย สำโรง นางเหลือง นางไหมแพงพวย และกาگی วนาสวรรค์ ทับทิมสยาม ไช้กู คอตัง สองพี่น้อง ลำป่อ ฯลฯ

พันธุ์นางสีว

พันธุ์สำโรง

พันธุ์นางน้อย

พันธุ์กาگی

พันธุ์นางลาย

(๔) การเลี้ยงไหม

ไหมวัยอ่อน : ให้ใบ
หม่อนที่มีขนาด เหมาะสมแก่
วัยไหม และมีการเลี้ยงอย่าง
ถูกต้อง และเหมาะสมกับ
สภาพพื้นที่

ไหมวัยแก่ : ให้ใบ
หม่อนที่มีขนาด เหมาะสม
แก่วัยไหม และมีการเลี้ยง
อย่างถูกต้องและเหมาะสม
กับสภาพพื้นที่

(๕) การเก็บรังไหม เมื่อไหมสุกเข้าทำรังแล้วต้องเก็บรังไหมออกจากจ่อ ๓-๕ วัน หากอากาศร้อนก็เก็บได้เร็วขึ้น อากาศหนาวเก็บรังช้าลงเพราะการพันเส้นใยของหนอนไหมจะช้าลงในช่วงอากาศหนาว

(๖) การคัดเลือกรังไหม โดยคัดเลือกแยกรังดีออกจากรังเสีย เพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีคุณลักษณะเส้นกลมขนาดสม่ำเสมอ

๓.๓ ภูมิปัญญาการสาวไหม

การสาวไหมหัตถกรรม เป็นกระบวนการดึงเส้นไหมออกจากรังไหม ผ่านพวงสาวแบบพื้นบ้าน พันเกลียวเส้นไหม แล้วดึงเส้นไหมลงในภาชนะ ซึ่งมีกระบวนการปฏิบัติ คือ ทำการต้มรังไหม ดึงเส้นไหมออกจากรังไหมผ่านพวงสาวแบบพื้นบ้าน พันเกลียวเส้นไหม ๑๐-๑๑ รอบแล้วดึงเส้นไหมลงภาชนะที่เตรียมไว้ เป็นการสาวไหมด้วยมือหลังจากสาวไหมเสร็จแล้ว นำเส้นไหมไปกรอใส่อึก และพันเกลียวประมาณ ๘๐ รอบ สำหรับเครื่องสาวไหมเด่นชัย ๑ ทำความสะอาดเส้นไหม ปั่นตีเกลียวเส้นไหม นำไปขึ้นแห้งเพื่อบดทำใจไหมเสร็จแล้วจึงนำไปฟอกย้อมเพื่อทอผ้าการสาวไหมหัตถกรรม สามารถสาวแยกชนิดเส้นไหมได้ ๓ ประเภท คือเส้นไหม ๓ หรือไหมลีบ เส้นไหม ๑ หรือไหมน้อย และเส้นไหม ๒ หรือไหมสาวเลย

๔. อุปกรณ์ที่ใช้สาวไหม

อุปกรณ์การสาวไหมถือเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่เกิดจากภูมิปัญญา ที่ผสมผสานกับประเพณี วัฒนธรรม ของท้องถิ่น ในการสาวไหมไทยพื้นบ้านเครื่องสาวไหมที่ใช้ในการสาว เพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีเอกลักษณ์คุณภาพ ใกล้เคียงกันมีดังนี้

๔.๑ พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน

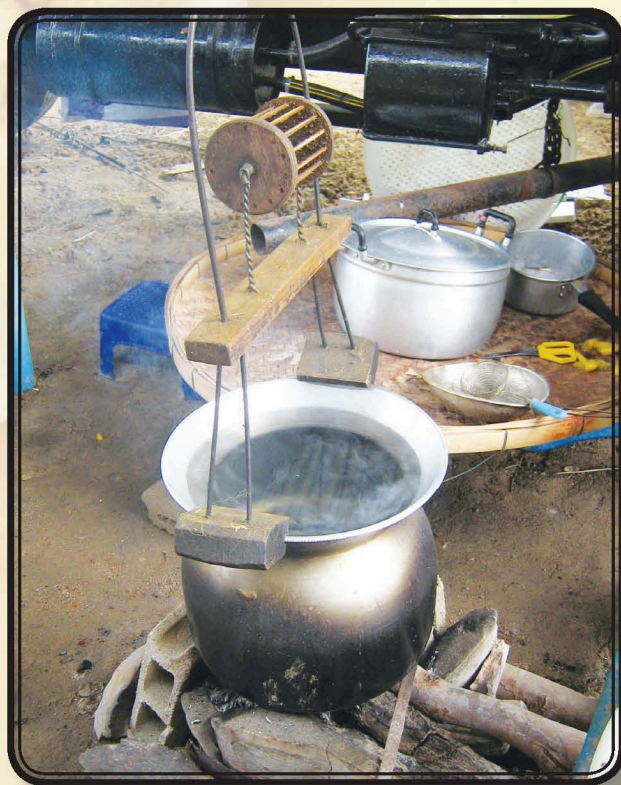
พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากไม้เนื้ออ่อนที่ไม่มีเส้นใยขุย เช่น ไม้ตะแบก ไม้โมก มีการแกะสลักลวดลายสวยงาม รูปทรงแล้วแต่ละท้องถิ่นและเป็นงานฝีมือ มีขา ๒ ข้างสำหรับยึดกับปาก หม้อสาวไหมไม่ให้ล้ม ขาพวงสาวไหมสามารถขยับให้กว้างและแคบได้ มีความสูงประมาณ ๓๕-๔๐ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๒๕ เซนติเมตร มีลูกรอก ๑ อัน อยู่ตรงกลางพวงสาวตั้งอยู่สูงจากปากหม้อต้มสาวไหมประมาณ ๒๕ เซนติเมตร มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก ยาวประมาณ ๖-๘ เซนติเมตรเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕-๖ เซนติเมตร มีซี่ไม้ไผ่ล้อมรอบประมาณ ๑๕-๒๐ ซีก ขนาดขึ้นอยู่กับการช่างผู้ทำพวงสาวไหมใช้สำหรับพันเกลียว เส้นไหมทำให้เส้นไหมรวมตัวกันขณะสาวไหม

พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน

พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน

๔.๒ พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)

เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากไม้เนื้ออ่อนที่ไม่มีเสี้ยนขุยขน เช่น ไม้ตะแบก ไม้โมก มีการแกะสลัก ลวดลายสวยงาม รูปทรงแล้วแต่ละท้องถิ่นและ เป็นงานฝีมือ มีขา ๒ ข้าง สำหรับยึดกับปากหม้อ สาวไหมไม่ให้ล้น ขาพวงสาวไหมสามารถขยับให้ กว้างและแคบได้ มีความสูงประมาณ ๓๕-๔๐ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๒๕ เซนติเมตร ประกอบด้วย รอกสาวไหม ๒ รอก และรอกเล็กรับเส้นไหม อีก ๒ รอก มีตัวกันรังไหมไม่ให้รังขึ้นไปพันกับเส้น ไหมเวลาสาวไหมและมีรูร้อยเส้นไหมจะมีส่วน บังคับให้เส้นไหมไม่มีปมขนาดใหญ่และทำให้ เส้นไหมเรียบสม่ำเสมอทั้งเส้น การทำ เกลียวจะทำได้มาก ซึ่งทำให้ได้ ๘๐ เกลียว (พัน ๘๐ รอบ) มีผลทำให้เส้นรวมตัวดีเส้นกลมไม่แตก สาวลงตะกร้า (ภาชนะรองรับ) เหมือนการสาว แบบพื้นบ้านแต่ดึงเส้นไหมได้คล่องตัวกว่าเพราะมี รอกรับเส้นไหมทำให้เกิดมุมของการสาวไหมได้ เหมาะสมพอดี จึงดึงเส้นไหมลงตะกร้าได้ง่าย

พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)

หม้อต้มสาวไหมอลูมิเนียม

๔.๓ หม้อต้มสาวไหม

หม้อต้มสาวไหมมี ๒ ชนิด สามารถใช้ได้ทั้งหม้อที่ทำจากดินปั้น (หม้อดิน) และทำจากอลูมิเนียมมีรูปทรงสูงซึ่งชาวบ้านนิยมใช้หม้อหนึ่งข้าวเหนียว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางปากหม้อประมาณ ๑๙-๒๒ เซนติเมตร ใช้สำหรับต้มรังไหมขณะสาวไหม คุณลักษณะของหม้อดินจะรักษาอุณหภูมิของน้ำให้สม่ำเสมอไม่ร้อนไม่เย็นเร็วเกินไป ส่วนหม้อที่ทำจากอลูมิเนียมจะได้รับความร้อนขึ้นลงเร็ว ผู้สาวไหมต้องควบคุมอุณหภูมิตลอดเวลา

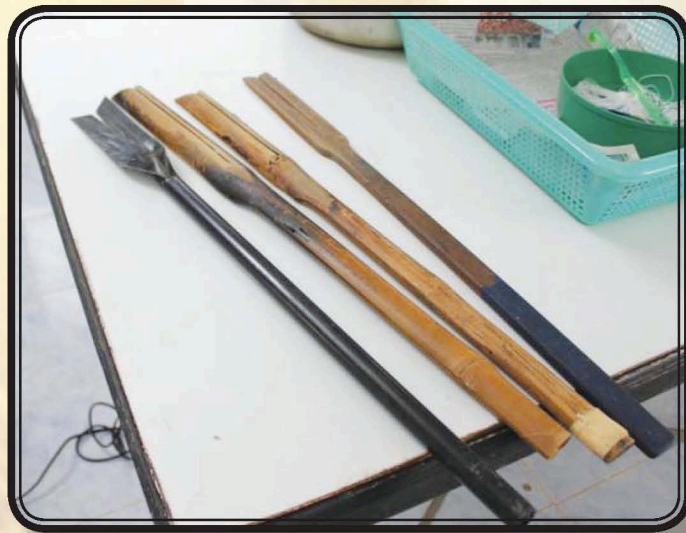
หม้อต้มสาวไหมดินปั้น

๔.๔ ไม้คีบเกลี่ยรังไหม

เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากไม้เนื้อแข็ง หรือไม้ไผ่ ไม่มีขุยขน หรือเสี้ยน และมีน้ำหนักเบา เช่น ไม้ประดู่ ไม้พยุง ไม้ไผ่รวก เนื้อแก่ หัวไม้มีลักษณะคล้ายไม้พาย มีด้ามกลมขนาดพอเหมาะกับการจับขณะสาวไหมยาวประมาณ ๓๕-๔๐ เซนติเมตร ด้านหัวจะแบน มีร่องตรงกลาง ยาวประมาณ ๑๓ เซนติเมตร ใช้สำหรับเกลี่ยรังไหมในหม้อต้ม และควบคุมเส้นไหมที่ออกจากรังไหมให้รวมตัวกัน ตลอดจนใช้เกลี่ยหรือตักรังไหมเสียและดักแด้ออกจากหม้อต้มรังไหม

ไม้คีบเกลี่ยรังไหม

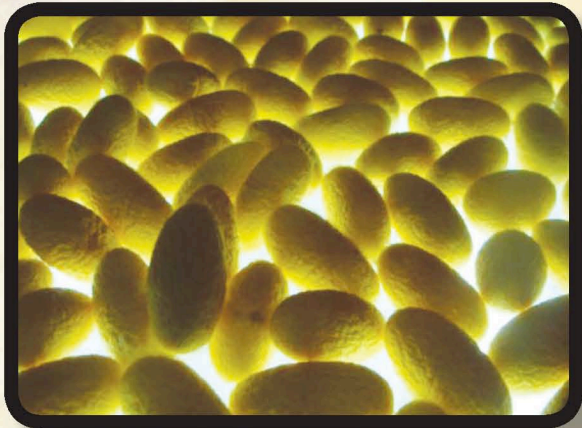
๔.๕ น้ำต้มรังไหม

น้ำต้มรังไหมต้องเป็นน้ำสะอาด ไม่ขุ่น มีความเป็นกรด-ด่าง ปานกลาง (ประมาณ ๖.๕-๗.๕) ไม่ควรใช้น้ำจากบ่อน้ำบาดาล น้ำประปา หรือน้ำฝนใหม่ๆ จะทำให้สาวไหมออกยาก

๕. การเตรียมรังไหม

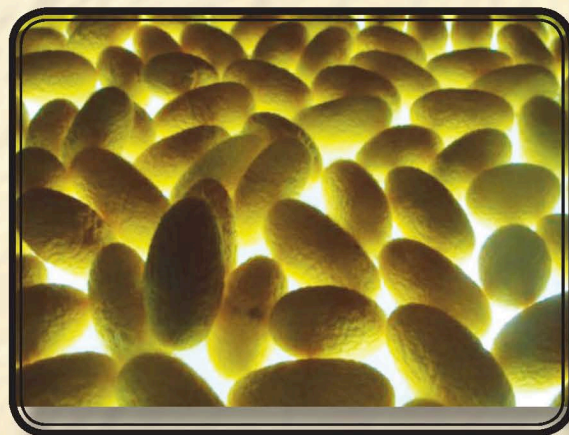
การคัดเลือกรังไหมโดยใช้แสง

ก่อนจะทำการสาวไหม ให้คัดเลือกรังไหมที่จะสาวก่อน โดยแยกรังดีออกจากรังเสีย เพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีคุณลักษณะเส้นกลมและขนาดสม่ำเสมอ

การคัดเลือกรังไหมด้วยสายตา

การตัดแยกคุณภาพรังไหม

ในการคัดแยกคุณภาพรังไหมควรมีการคัดแยกรังเสียออกก่อนการนำไปสาว ซึ่งประเภทรังเสีย มีดังนี้

รังแฝด

รังแฝด คือ รังไหมที่เกิดจากหนอนไหมตั้งแต่ ๒ ตัว ขึ้นไป ทำรังร่วมกัน รังไหมประเภทนี้ เมื่อนำมาสาวจะทำให้เส้นไหมขาดบ่อย เพราะเส้นไหมพันกัน

รังเจาะ

รังเจาะ คือ รังไหมที่เกิดจากหนอนแมลงวันลาย ในระยะหนอนไหมและเจริญเติบโตอยู่ภายในแล้วเจาะรังไหมออกมา ทำให้รังไหมที่ถูกเจาะเป็นรังเสีย เพราะรังไหมที่เกิดเป็นรู เท่กับไปตัดเส้นไหมให้ขาดทั้งเส้น

รังเปื้อนภายใน

รังเปื้อนภายใน คือ รังไหมที่เกิดจากดักแด้ตายภายในรัง หรือบางครั้งหนอนไหมที่เป็นโรค แต่สามารถทำรังได้ เมื่อทำรังเสร็จก็ตายอยู่ภายในรัง ทำให้รังไหมสกปรก เมื่อนำมาสาวจะได้เส้นไหมมีสีดำ ไม่มีคุณภาพ

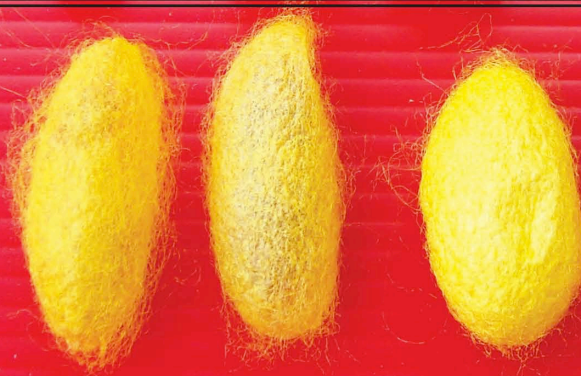

รังเปื้อนภายนอก

รังเปื้อนภายนอก คือ หนอนไหมปล่อยปัสสาวะครั้งสุดท้ายก่อนทำรัง หรือเกิดจากการแตกของหนอนไหมที่เป็นโรคเข้าจ่อ ทำให้เปื้อนรังที่อยู่อ่ในจ่อเดียวกัน เมื่อนำไปสาวจะสาวยาก

รังบาง

รังบาง คือ รังไหมที่เกิดจากขณะที่ไหมเป็นโรคแล้วเจริญเติบโตจนไหมสุกเข้าทำรัง และเมื่อพันเส้นใยเพื่อทำรังได้เล็กน้อยหนอนไหมก็จะตาย ทำให้รังไหมบางผิดปกติ หรือบางครั้งอาจเกิดจากเก็บไหมเข้าจ่อช้าเกินไป ทำให้หนอนไหมพันเส้นใยทั้งก่อนบ้างแล้ว ทำให้เส้นใยเหลือทำรังน้อย

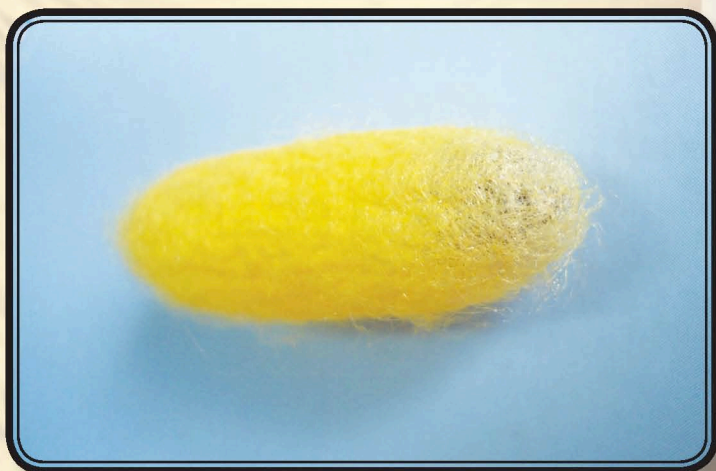

รังหลวม

รังหลวม คือ รังไหมที่เกิดขณะที่ไหมสุกทำรัง สภาพอากาศขณะหนอนไหมทำรังไม่เหมาะสม เช่น อุณหภูมิขึ้นๆ ลงๆ ส่งผลให้การพันใยไม่สม่ำเสมอ

รังหัวท้ายบาง คือ รังไหมที่เกิดจากลักษณะสายพันธุ์ไหม หรือเกิดจากอุณหภูมิในการกกไข่ไหมสูง หรือบางครั้งเกิดจากอุณหภูมิต่ำเกินไประหว่างไหมทำรัง

รังผิดปกติ คือ รังไหมที่เกิดจากลักษณะจ่อไม่ถูกสุขลักษณะ หรือเกิดจากหนอนไหมอ่อนแอทำรังได้ไม่สมบูรณ์ ลักษณะรังบิดเบี้ยว และไม่สม่ำเสมอ

รังผิดปกติ

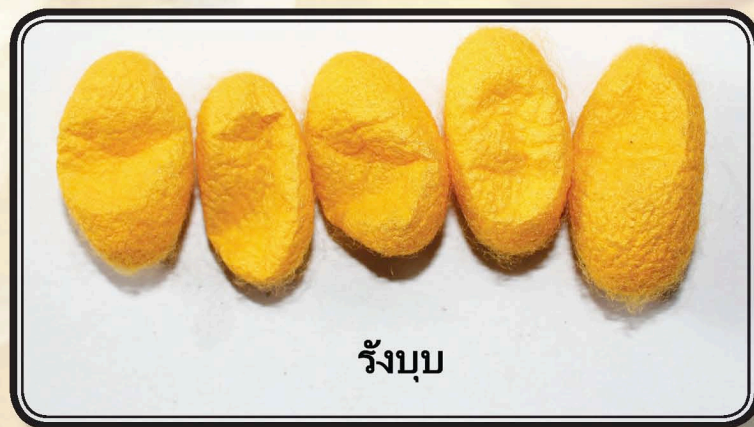

รังด้าน คือ รังไหมเกิดจากหนอนไหมทำรังติดข้างๆ จ่อ หรือติดกับกระดาษรองจ่อ ลักษณะรังจะแบน ผิดปกติ และหนา

รังด้าน

รังนบ

รังนบ คือ รังไหมที่เกิดจากการขนส่งโดยไม่ระมัดระวังเกิดจากการกระทบกระแทกกัน

รังเป็นเชื้อรา คือ รังไหมที่เกิดจากการอบแห้งไม่สมบูรณ์ หรือบางครั้งไม่มีการควบคุมความชื้นในห้องเก็บรังไหม ทำให้เกิดเชื้อราเกิดขึ้นได้

๖. การสาวไหม

ประเภทของเส้นไหม

ในการสาวไหม เกษตรกรจะทำการสาวไหมโดยการสาวแยกเปลือกรังไหมชั้นนอกและชั้นใน ทำให้ได้เส้นไหมประเภทต่างๆ ดังนี้

(๑) เส้นไหมหีบ (หีบ) หรือไหมเปลือก หรือไหม ๓ (เป็นเส้นไหมที่ได้จากเปลือกไหมชั้นนอก รวมทั้งปูยไหม)

ไหมหีบ (หีบ)

(๒) เส้นไหมสาวเลย หรือเส้นไหมรวด หรือไหม ๒ (เป็นเส้นไหมที่ได้จากเปลือกรังไหมชั้นนอกและชั้นในรวมกัน)

ไหมสาวเลย

(๓) ไหมน้อย หรือไหมเครือ หรือไหมยอด หรือไหม ๑ (เป็นเส้นไหมที่ได้จากเปลือกรังไหมชั้นใน)

ไหมน้อย

๖.๑ การสาวไหมหลีบ (ลิบ) หรือไหมเปลือก หรือไหม ๓

พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน

๑) การต้มรังไหม น้ำที่ใช้ต้มรังไหมควรเป็นน้ำสะอาด ไม่ขุ่น มีความเป็นกรด-ด่างปานกลางเช่นน้ำฝน น้ำประปา ที่ใส่โถงเก็บไว้นาน (ไม่ใช่ น้ำบ่อ น้ำบาดาล น้ำประปา และน้ำฝนใหม่) ต้มให้ร้อน แต่ไม่เดือดโดยสังเกตเห็นไอน้ำที่ปากหม้อ และพองอากาศเล็กๆ ลอยขึ้นมาทั่วปากหม้อ หรือใช้นิ้วมือจุ่มดูรู้สึกว่าร้อน มีอุณหภูมิประมาณ ๘๒-๘๙ องศาเซลเซียส นำรังไหมที่เตรียมไว้ลงต้มในหม้อ ๒ กำมือใหญ่ (ประมาณ ๑๒๐-๑๕๐ รัง) ใช้ไม้คียบกดรังไหมให้จมน้ำไปมา ๔-๕ ครั้ง นาน ๑-๒ นาที (เรียกว่า การต้มรังไหม) ยกไม้คียบเกลี่ยรังไหมขึ้นปมเส้นไหมจะหลุดจากรังไหมติดไม้คียบขึ้นมา

๒) การพันเกลียวเส้นไหม เมื่อเส้นไหมติดไม้คียบเกลี่ยรังไหมขึ้นมา ใช้มือซ้ายรวบเส้นไหมที่ติดกับไม้คียบดึงขึ้นมา แล้วสอดเส้นไหมใส่รูที่อยู่ตรงกลางพวงสาว ดึงขึ้นไปพันกับลูกกรอกของพวงสาว ๑ รอบ แล้วพันเกลียวเส้นไหม ๓-๔ รอบ แล้วดึงเส้นไหมผ่านพวงสาวไหมลงภาชนะที่วางอยู่ทางด้านซ้ายมือก่อนไปทางด้านหลังและทำการสาวไหม (ดึงเส้นไหม) จนเส้นไหมเปลือกนอกหมด

๓) เมื่อสาวไหม ๓ หรือไหมหลีบ (ลิบ) ซึ่งเป็นไหมเปลือกนอกออกหมดแล้ว โดยจะสังเกตเห็นเส้นไหมที่ออกจากรังไหมในหม้อต้มสาวมีลักษณะเล็กละเอียด สม่ำเสมอและนุ่มมือ ผิวรังไหมเรียบและรังไหมมีสีจางลง ให้หยุดสาวแล้วใช้กระชอน ช้อน หรือทัพพี ตักรังไหมออกจากหม้อต้มครั้งละประมาณ ๑๕-๒๐ รัง และเพิ่มรังไหมครั้งละ ๑๕-๒๐ รัง ผึ่งไว้บนกระดังอีกด้านหนึ่งทีว่าง

พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)

๑) การต้มรังไหม น้ำที่ใช้ต้มรังไหมควรเป็นน้ำสะอาด ไม่ขุ่น มีความเป็นกรด-ด่างปานกลาง เช่นน้ำฝน น้ำประปา ที่ใส่โถงเก็บไว้นาน (ไม่ใช่ น้ำบ่อ น้ำบาดาล น้ำประปา และน้ำฝนใหม่) ต้มให้ร้อน แต่ไม่เดือด โดยสังเกตเห็นไอน้ำที่ปากหม้อ และพองอากาศเล็กๆ ลอยขึ้นมาทั่วปากหม้อ หรือใช้นิ้วมือจุ่มดูรู้สึกว่าร้อน มีอุณหภูมิประมาณ ๘๒-๘๙ องศาเซลเซียส นำรังไหมที่เตรียมไว้ลงต้มในหม้อ ๒ กำมือใหญ่ (ประมาณ ๑๒๐-๑๕๐ รัง) ใช้ไม้คียบกดรังไหมให้จมน้ำไปมา ๔-๕ ครั้ง นาน ๑-๒ นาที (เรียกว่า การต้มรังไหม) ยกไม้คียบเกลี่ยรังไหมขึ้นปมเส้นไหมจะหลุดจากรังไหมติดไม้คียบขึ้นมา

๒) การพันเกลียวเส้นไหม เมื่อเส้นไหมติดไม้คียบเกลียวรังไหมขึ้นมา ใช้มือซ้ายรวบเส้นไหมที่ติดกับไม้คียบดึงขึ้นมา แล้วสอดเส้นไหมใส่รูที่อยู่ตรงกลางพวงสาว ดึงขึ้นไปพันกับลู่รอกของพวงสาวตัวล่างสุด ๒ รอบแล้วพันเกลียวเส้นไหม ๗-๘ รอบ

๓) แล้วดึงเส้นไหมผ่านพวงสาวไหมลงภาชนะที่วางอยู่ทางด้านซ้ายมือ ค่อยไปทางด้านหลังและทำการสาวไหม (ดึงเส้นไหม) จนเส้นไหมเปลือกนอกหมด

๔) เมื่อสาวไหม ๓ หรือไหมหลิบ(ลิบ) ซึ่งเป็นไหมเปลือกนอกออกหมดแล้ว โดยจะสังเกตเห็นเส้นไหมที่ออกจากรังไหมในหม้อต้มสาวมีลักษณะเล็กละเอียด สม่ำเสมอและนุ่มมือ ผิวรังไหมเรียบ และรังไหมมีสีจางลง ให้หยุดสาวแล้วใช้กระซอน ช้อน หรือทัพพี ตักรังไหมออกจากหม้อต้มครั้งละประมาณ ๑๕-๒๐ รัง ผึ่งไว้บนกระดั่งอีกด้านหนึ่งที่ว่าง และเพิ่มรังไหมครั้งละ ๑๕-๒๐ รัง

๖.๒ การสาวไหมน้อย หรือไหมเครือ หรือไหม ๑

เป็นการสาวเส้นไหมที่อยู่ชั้นในของรังไหม รังไหมที่จะนำมาสาวไหมน้อยต้องผ่านการสาวไหมหัวไหมลิบออกแล้ว โดยมีขั้นตอนการสาวไหมน้อยดังนี้

พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน

๑) การต้มรังไหม น้ำที่ใช้ต้มรังไหมสำหรับสาวไหมน้อย ต้องสะอาดและมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับน้ำที่ใช้ต้มรังไหมสาวไหมหัว และทุกครั้งที่สาวไหมน้อยต้องเปลี่ยนน้ำต้มใหม่ ไม่ควรใช้น้ำที่ต้มสาวไหมหัวมาสาวไหมน้อยต่อ เพราะจะทำให้เส้นไหมไม่สวยมีสีคล้ำ แข็งกระด้าง ต้มน้ำให้ร้อนอุณหภูมิประมาณ ๘๕-๙๐ องศาเซลเซียส หรือสังเกตมีไอน้ำและพองอากาศขึ้นทั่วปากหม้อต้ม หรือใช้นิ้วมือจุ่มดูรู้สึกร้อน ยกเว้นช่วงฤดูฝน

๒) นำรังไหมที่ผ่านการสาวไหมหัวออก แล้ว กำรังไหมบีบให้น้ำออกพอหมาดๆ ใส่ลงไปในหม้อต้มประมาณ ๓๐-๑๐๐ รัง ใช้ไม้ค้ำกดรังไหมให้จมน้ำ พลิกไปมา ๓-๔ ครั้ง นาน ๑-๒ นาที แล้วยกไม้ค้ำเกลี่ยรังไหมขึ้น ปมเส้นไหมจะหลุดออกจากรังไหม และติดปลายไม้ค้ำมาด้วย

๓) ยกไม้ค้ำขึ้นสูง ใช้มือซ้ายรวบเส้นไหมดึงขึ้นมา สอดเส้นไหมใส่เข้าไปในรูของพวงสาวดึงขึ้นไปพันลูกกรอก ๑ รอบ แล้วพันเกลียว ๑๐-๑๑ รอบ

๔) ใช้มือซ้ายดึงปลายเส้นไหมผ่านหน้าขาซ้าย แล้วปล่อยให้เส้นไหมลงภาชนะที่วางรองรับอยู่ด้านหลังทางด้านซ้ายมือ

๕) ดึงเส้นไหมลงภาชนะให้สม่ำเสมอ ความเร็วประมาณ ๖๐-๖๕ ครั้ง/นาที และช่วงของการดึงเส้นไหมมีระยะจากการจับเส้นไหมถึงช่วงการปล่อยเส้นไหมลงภาชนะประมาณ ๔๐-๔๕ เซนติเมตร จะทำให้เส้นไหมวางเรียงกันในภาชนะสวยงามเมื่อนำมาเหล่งมัดใจไหมแล้วเส้นไหมจะตรง

๖) ขณะสาวไหมให้ใช้ไม้คืบเกลี่ยรังไหมเข้ารวมกัน และบังคับรังไหมไม่ให้ลอยขึ้นตามเส้นไหม เพราะจะทำให้เส้นไหมติดสาวไม่ได้ พยายามอย่าเกลี่ยรังไหมบ่อยเกินไปจะทำให้เส้นไหมมีปมปมติดออกมา และทำให้เส้นไหมขาด

๗) ขณะเดียวกันก็ใช้สายตาสังเกตดูลักษณะรังไหมที่อยู่ในหม้อต้ม ถ้ามีรังเสีย รังเน่าก็ตักออกถ้าสังเกตรังไหมบางมองเห็นดักแด่ชัดเจนก็หยุด ตักรังไหมหรือดักแด่ออกครั้งละประมาณ ๕-๑๐ รัง แล้วเติมรังไหมใหม่เข้าไป ๕-๑๐ รัง/ครั้ง แล้วใช้ไม้คืบเกลี่ยรังไหมที่เติมเข้าไปใหม่ให้จมน้ำแล้วทำการสาวต่อ

๘) นอกจากใช้สายตาสังเกตรังไหมในหม้อต้มแล้ว ต้องสังเกตเส้นไหมที่สาวผ่านพวงสาวด้วยว่ามีปมปมหรือชี้ไหมติดมา ถ้ามีปมปมหรือชี้ไหมให้หยุดและแกะออก

๙) เมื่อเส้นไหมมีขนาดเล็กลงให้หยุด เติมรังไหมลงต้มเพิ่มครั้งละไม่เกิน ๑๐ รังและรู้สึกว่าเส้นไหมมีขนาดใหญ่ขึ้น ให้ใช้ไม้คืบเกลี่ยรังไหมในหม้อต้มออกด้านข้าง หรือตักรังไหมในหม้อออก

๑๐) การควบคุมอุณหภูมิน้ำต้มรังไหม ถ้าน้ำร้อนรังไหมจะเปื้อยเส้นไหมออกมามาก บางทีหลุดออกมาทั้งรัง ให้เติมน้ำเย็นลงไป ถ้าน้ำเย็นเกินไปจะสาวไม่ค่อยออก ให้เพิ่มฟืนเชื้อเพลิงเข้าไปอีก และคอยควบคุมความร้อนของน้ำในหม้อต้มให้สม่ำเสมอตลอดเวลาการสาวไหม

๑๑) เมื่อสาวเสร็จแล้ว ให้นำเส้นไหมออกจากภาชนะที่ใส่ออกมาตากให้แห้ง โดยมีวัสดุที่มีน้ำหนักพอประมาณทับไว้ ทิ้งไว้ให้แห้งโดยมีวัสดุที่มีน้ำหนักพอประมาณทับไว้ เช่น เมล็ดนุ่น ข้าวสาร ก้อนกรวด เม็ดเล็กที่ล้างสะอาด แล้วจึงนำไปกรอใส่อีก เพื่อทำความสะอาด ตีเกลียว และแหล่งมัดทำไฟและใจไหมต่อไป

พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)

๑) การต้มรังไหม น้ำที่ใช้ต้มรังไหมสำหรับสาวไหมน้อย ต้องสะอาดและมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับน้ำที่ใช้ต้มรังไหมสาวไหมหั่ว และทุกครั้งที่จะสาวไหมน้อยต้องเปลี่ยนน้ำต้มไหมไม่ควรใช้น้ำที่ต้มสาวไหมหั่วมาสาวไหมน้อยต่อ เพราะจะทำให้เส้นไหมไม่สวย มีสีคล้ำ แข็งกระด้าง ต้มน้ำให้ร้อนอุณหภูมิประมาณ ๘๕-๙๐ องศาเซลเซียส หรือสังเกตมีไอน้ำและฟองอากาศขึ้นทั่วปากหม้อต้ม หรือใช้นิ้วมือจุ่มดูรู้สึกร้อน

๒) นำรังไหมที่ผ่านการสาวไหมหัวออกแล้ว กำรังไหมบีบให้น้ำออกพอหมาดๆ ใส่ลงไปในหม้อต้มประมาณ ๘๐-๙๐ รัง ใช้ไม้คีบกดรังไหมให้จมน้ำ พลิกไปมา ๓-๔ ครั้ง นาน ๑-๒ นาที แล้วยกไม้คีบเกลี่ยรังไหมขึ้น ปมเส้นไหมจะหลุดออกจากรังไหม และติดปลายไม้คีบมาด้วย

๓) ยกไม้คีบขึ้นสูงใช้มือซ้ายรวบเส้นไหมดึงขึ้นมา สอดเส้นไหมใส่เข้าไปในรูของพวงสาวดึงขึ้นไปพันลูกรอก ๑ รอก ๒ รอบ แล้วพันเกลียวไหมน้อยกว่า ๘๐ เกลียว แล้วผ่านเส้นไหมไปยังรอกที่ ๓

๔) ใช้มือซ้ายดึงปลายเส้นไหมผ่านหน้าขาซ้าย แล้วปล่อยให้เส้นไหมลงภาชนะที่วางรองรับอยู่ด้านหลังทางด้านซ้ายมือ

๕) ดึงเส้นไหมลงภาชนะให้สม่ำเสมอ ความเร็วประมาณ ๖๐-๖๕ ครั้ง/นาที และช่วงของการดึงเส้นไหมมีระยะจากการจับเส้นไหมถึงช่วงการปล่อยเส้นไหมลงภาชนะประมาณ ๔๐-๔๕ เซนติเมตร จะทำให้เส้นไหมวางเรียงกันในภาชนะสวยงามเมื่อนำมาเหล่งมัดใจไหมแล้วเส้นไหมจะตรง

๖) ขณะสาวไหมให้ใช้ไม้คีบเกลี่ยรังไหมเข้ารวมกัน และบังคับรังไหมไม่ให้ลอยขึ้นตามเส้นไหม เพราะจะทำให้เส้นไหมติด สาวไม่ได้ พยายามอย่าเกลี่ยรังไหมบ่อยเกินไปจะทำให้เส้นไหมมีปมปม ติดออกมา และทำให้เส้นไหมขาด

๗) ขณะเดียวกันก็ใช้สายตาสังเกตดูลักษณะรังไหมที่อยู่ในหม้อต้ม ถ้ามีรังเสีย รังเน่าก็ตักออก ถ้าสังเกตรังไหมบางมองเห็นดักแด้ชัดเจนก็หยุด ตักรังไหม ดักแด้ออกครั้งละประมาณ ๕-๑๐ รัง แล้วเติมรังไหมใหม่เข้าไป ๕-๑๐ รัง/ครั้ง แล้วใช้ไม้คีบกดรังไหมที่เติมเข้าไปให้จมน้ำแล้วทำการสาวต่อ

๘) นอกจากใช้สายตาสังเกตรังไหมในหม้อต้มแล้ว ต้องสังเกตเส้นไหมที่สาวผ่านพวงสาวด้วยว่ามีปมปมหรือชี้ไหมติดมา ถ้ามีปมปมหรือชี้ไหมให้หยุดและแกะออก

๙) เมื่อเส้นไหมมีขนาดเล็กลงให้หยุด เติมรังไหมลงต้มเพิ่มครั้งละไม่เกิน ๑๐ รัง และรู้สึกว่เส้นไหมมีขนาดใหญ่ขึ้น ให้ใช้ไม้คีบเกลี่ยรังไหมในหม้อต้มออกด้านข้าง หรือตักรังไหมในหม้อออก

๑๐) การควบคุมอุณหภูมิน้ำต้มรังไหม ถ้าน้ำร้อนรังไหมจะเปื่อยเส้นไหมออกมาก บางทีหลุดออกมาทั้งรัง ให้เติมน้ำเย็นลงไป ถ้าน้ำเย็นเกินไปจะสาวไม่ค่อยออก ให้เพิ่มฟืนเชื้อเพลิงเข้าไปอีก และคอยควบคุมความร้อนของน้ำในหม้อต้มให้สม่ำเสมอตลอดเวลาการสาวไหม

๑๑) เมื่อสาวเสร็จแล้ว ให้นำเส้นไหมทิ้งไว้ให้แห้งโดยมีวัสดุที่มีน้ำหนักพอประมาณทับไว้ เช่น เมล็ดนุ่น ข้าวสาร ก้อนกรวดเม็ดเล็กที่ล้างสะอาด แล้วจึงนำไปเหล่งมัดทำไฟและใจไหมต่อไป

วัสดุที่ใช้โรยบนเส้นไหมในขณะทำการสาวไหม

เมล็ดนุ่น

เมล็ดข้าวสาร

เมล็ดถั่วเม็ดเล็ก

๖.๓ เส้นไหมสาวเลย หรือเส้นไหมรวด หรือไหม ๒

เป็นการสาวเส้นไหมจากการสาวควบกันทั้งปุยและเส้นใยทั้งหมดให้เสร็จในคราวเดียวกัน โดยไม่ได้แบ่งเป็นไหม ๓ (ไหมหีบ) และไหม ๑ (ไหมน้อย) มีขั้นตอนการสาวไหมดังนี้

พวงสาวไหมแบบพื้นบ้าน

๑) การต้มรังไหม น้ำที่ใช้ต้มรังไหมสำหรับสาวไหมสอง ต้องสะอาดและมีคุณสมบัติ เช่นเดียวกับน้ำที่ใช้ต้มรังไหมสาวไหม ๑ และไหม ๓ ควรใช้น้ำที่ต้มสาวไหมใหม่ เพราะจะทำให้เส้นไหมสวย มีสีไม่คล้ำ ต้มน้ำให้ร้อนอุณหภูมิประมาณ ๘๕-๙๐ องศาเซลเซียส หรือสังเกตมีไอน้ำและฟองอากาศขึ้นทั่วปากหม้อต้ม หรือใช้นิ้วมือจุ่มรู้สึกร้อน

๒) นำรังไหม ใส่ลงไปในหม้อต้มประมาณ ๖๐-๗๐ รัง ใช้ไม้คีบกดรังไหมให้จมน้ำ พลิกไปมา ๓-๔ ครั้ง นาน ๑-๒ นาที แล้วยกไม้คีบเกลี่ยรังไหมขึ้น ปมเส้นไหมจะหลุดออกจากรังไหม และติดปลายไม้คีบมาด้วย

๓) ยกไม้คีบขึ้นสูง ใช้มือซ้ายรวบเส้นไหมดึงขึ้นมา สอดเส้นไหมใส่เข้าไปในรูของพวงสาว ดึงขึ้นไปพันลูกรอก ๑ รอบ แล้วพันเกลียว ๗-๘ รอบ

๔) ใช้มือซ้ายดึงปลายเส้นไหมผ่านหน้าขาซ้าย แล้วปล่อยให้เส้นไหมลงภาชนะที่วางรองรับอยู่ด้านหลังทางด้านซ้ายมือ

๕) ดึงเส้นไหมลงภาชนะให้สม่ำเสมอ ความเร็วประมาณ ๔๐-๕๐ ครั้ง/นาที และช่วงของการดึงเส้นไหม มีระยะจากการจับเส้นไหมถึงช่วงการปล่อยเส้นไหมลงภาชนะประมาณ ๔๐-๔๕ เซนติเมตร จะทำให้เส้นไหมวางเรียงกันในภาชนะสวยงามเมื่อนำมาเหล่งมัดใจไหมแล้วเส้นไหมจะตรง

๖) ขณะสาวไหมให้ใช้ไม้คีบเกลี่ยรังไหมเข้ารวมกัน และบังคับรังไหมไม่ให้ลอยขึ้นตามเส้นไหมเพราะจะทำให้เส้นไหมติด สาวไม่ได้ พยายามอย่าเกลี่ยรังไหมบ่อยเกินไปจะทำให้เส้นไหมมีปมปม ติดออกมามาก และทำให้เส้นไหมขาด

๗) ขณะเดียวกันก็ใช้สายตาสังเกตดูลักษณะรังไหมที่อยู่ในหม้อต้มถ้ามีรังเสีย รังเนาก็ตักออก ถ้าสังเกตรังไหมบางมองเห็นดักแด้ชัดเจนก็หยุด ตักรังไหม ตักแต่อกครั้งละประมาณ ๕-๑๐ รัง แล้วเติมรังไหมใหม่เข้าไป ๕-๑๐ รัง/ครั้ง แล้วใช้ไม้คีบกดรังไหมที่เติมเข้าไปใหม่ให้จมน้ำแล้วทำการสาวต่อ

๘) นอกจากใช้สายตาสังเกตรังไหมในหม้อต้มแล้ว ต้องสังเกตเส้นไหมที่สาวผ่านพวงสาวด้วย ว่ามีปมปมหรือซี่ไหมติดมา ถ้ามีซี่ไหม และมีสิ่งปลอมปนให้หยุดและแกะออก

๙) เมื่อเส้นไหมมีขนาดเล็กกลงให้หยุด เติมรังไหมลงต้มเพิ่มครั้งละไม่เกิน ๕-๑๐ รัง และรู้สึกว่าเส้นไหมมีขนาดใหญ่ขึ้น ให้ใช้ไม้คีบเกลี่ยรังไหมในหม้อต้มออกด้านข้าง หรือตักรังไหมในหม้อออก

๑๐) การควบคุมอุณหภูมิ น้ำต้มรังไหม ถ้าน้ำร้อนรังไหมจะเปื่อย เส้นไหมออกมา บางทีหลุดออกมาทั้งรัง ให้เติมน้ำเย็นลงไป ถ้าน้ำเย็นเกินไปจะสาวไม่ค่อยออก ให้เพิ่มฟืนเชื้อเพลิงเข้าไปอีก และคอยควบคุมความร้อนของน้ำในหม้อต้มให้สม่ำเสมอตลอดเวลาการสาวไหม

๑๑) เมื่อสาวเสร็จแล้ว ให้นำเส้นไหมทิ้งไว้ให้แห้งโดยมีวัสดุที่มีน้ำหนักพอประมาณทับไว้ เช่น เมล็ดนุ่น ข้าวสาร ก้อนกรวดเม็ดเล็กที่ล้างสะอาด แล้วจึงนำไปหล่งมัดทำไฟและใจไหมต่อไป

พวงสาวไหมแบบปรับปรุง (เด่นชัย ๑)

๑) การต้มรังไหม น้ำที่ใช้ต้มรังไหมสำหรับสาวไหมสอง ต้องสะอาด ต้มน้ำให้ร้อนอุณหภูมิประมาณ ๘๕-๙๐ องศาเซลเซียส หรือสังเกตมีไอน้ำและพองอากาศขึ้นทั่วปากหม้อต้ม หรือใช้นิ้วมือจุ่มดูรู้สึกร้อน

๒) นำรังไหม ใส่ลงไปในหม้อต้มประมาณ ๖๐-๗๐ รัง ใช้ไม้คีบกดรังไหมให้จมน้ำ พลิกไปมา ๓-๔ ครั้ง นาน ๑๒-๑๒ นาที แล้วยกไม้คีบเกลี่ยรังไหมขึ้น ปมเส้นไหมจะหลุดออกจากรังไหม และติดปลายไม้คีบมาด้วย

๓) ยกไม้คีบขึ้นสูง ใช้มือซ้ายรวบเส้นไหมดึงขึ้นมา สอดเส้นไหมใส่เข้าไปในรูของพวงสาวดึงขึ้นไปพันลูกกรอก ๒ รอก ๑ รอบ แล้วพันเกลียวไม่น้อยกว่า ๕๐-๖๐ เกลียว แล้วผ่านเส้นไหมไปยังรอกตัวที่ ๓

๔) ใช้มือซ้ายดึงปลายเส้นไหมผ่านหน้าขาซ้าย แล้วปล่อยให้เส้นไหมลงภาชนะที่วางรองรับอยู่ด้านหลังทางด้านซ้ายมือ

๕) ดึงเส้นไหมลงภาชนะให้สม่ำเสมอ ความเร็วประมาณ ๕๕-๖๐ ครั้ง/นาที และช่วงของการดึงเส้นไหมมีระยะจากการจับเส้นไหมถึงช่วงการปล่อยเส้นไหมลงภาชนะประมาณ ๔๐-๔๕ เซนติเมตร จะทำให้เส้นไหมวางเรียงกันในภาชนะสวยงามเมื่อนำมาเล่งมัดใจไหมแล้วเส้นไหมจะตรง

๖) ขณะสาวไหมให้ใช้ไม้คีบเกลี่ยรังไหมเข้ารวมกัน และบังคับรังไหมไม่ให้ลอยขึ้นตามเส้นไหมเพราะจะทำให้เส้นไหมติดสาวไม่ได้ พยายามอย่าเกลี่ยรังไหมบ่อยเกินไปจะทำให้เส้นไหมมีปมปมติดออกมา และทำให้เส้นไหมขาด

๓) ขณะเดียวกันก็ใช้สายตาสังเกตดูลักษณะรังไหมที่อยู่ในหม้อต้ม ถ้ามีรังเสีย รังเน่าก็ตักออก ถ้าสังเกตรังไหมบางมองเห็นดักแด้ชัดเจาก็หยุด ตักรังไหม ดักแด้ออกครั้งละประมาณ ๕-๑๐ รัง แล้วเติมรังไหมใหม่เข้าไป ๕-๑๐ รัง/ครั้ง แล้วใช้ไม้ค้ำบดรังไหมที่เติมเข้าไปใหม่ให้จมน้ำแล้วทำการสาวต่อ

๔) นอกจากใช้สายตาสังเกตรังไหมในหม้อต้มแล้ว ต้องสังเกตเส้นไหมที่สาวผ่านพวงสาวด้วยว่ามีปมหรือซีไหมติดมา ถ้ามีสิ่งปลอมปน หรือซีไหมให้หยุดและแกะออก

๕) เมื่อเส้นไหมมีขนาดเล็กลงให้หยุด เติมรังไหมลงต้มเพิ่มครั้งละไม่เกิน ๕-๑๐ รัง และรู้สึกว่าเส้นไหมมีขนาดใหญ่ขึ้น ให้ใช้ไม้ค้ำเกลี่ยรังไหมในหม้อต้มออกด้านข้าง หรือตักรังไหมในหม้อออก

๑๐) การควบคุมอุณหภูมิน้ำต้มรังไหม ถ้าน้ำร้อนรังไหมจะเปื้อยเส้นไหมออกมาก บางทีหลุดออกมาทั้งรัง ให้เติมน้ำเย็นลงไป ถ้าน้ำเย็นเกินไปจะสาวไม่ค่อยออก ให้เพิ่มฟืนเชื้อเพลิงเข้าไปอีก และคอยควบคุมความร้อนของน้ำในหม้อต้มให้สม่ำเสมอตลอดเวลาการสาวไหม

๑๑) เมื่อเห็นว่าน้ำในหม้อต้มมีสีคล้ำให้เปลี่ยนน้ำสำหรับต้ม และสาวไหม

๑๒) เมื่อสาวเสร็จแล้ว ให้นำเส้นไหมทิ้งไว้ให้แห้งโดยมีวัสดุที่มีน้ำหนักพอประมาณทับไว้ เช่น เมล็ดนุ่น ข้าวสาร ก้อนกรวดเม็ดเล็กที่ล้างสะอาด แล้วจึงนำไปหล่งมัดทำไฟและใจไหมต่อไป

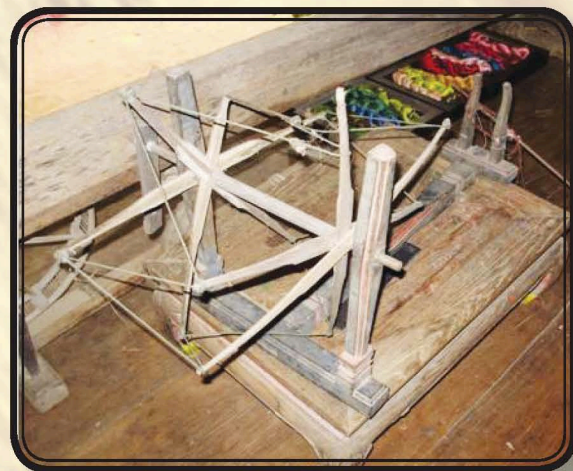

๗. การทำมาตรฐานเส้นไหม

เส้นไหมที่ได้จากการสาวไหมหัตถกรรม จะกองรวมกันในภาชนะที่รองรับ ซึ่งไม่สามารถจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ ผู้สาวไหมจะต้องทำกระบวนการต่อไปอีก คือ การกรอเส้นไหมเข้าอัก การแกะทำความสะอาดเส้นไหม การตีเกลียวเส้นไหม การเหล่งไหม และการทำไฟ จึงจะสามารถนำเส้นไหมไปฟอกขาวไหมออก เพื่อย้อมสีสำหรับทอผ้า

หลักการสำคัญของการสาวไหม คือ การพันเกลียวระหว่างรอบสาวไหมเพื่อให้เส้นใยหลายๆ เส้นที่สาวมาจากหลายๆ รัง ดึงมารวมกันเป็นเส้นเดี่ยวนั้นให้เกิดการรัดตัวแน่น เส้นไม่แตก และเส้นกลม การสาวไหมทุกครั้งต้องพันเกลียวซึ่งเป็นหัวใจหลักของการสาวไหมที่จำเป็นต้องปฏิบัติทุกครั้ง

๗.๑ การกรอไหม หรือการเหล่ง (re-reeling)

คือการนำเส้นไหมที่สาวได้มากรอทำเช็ดไหม (ใจไหม) โดยให้มีเส้นรอบวง ๑๓๕-๑๕๕ เซนติเมตร ตามมาตรฐาน ทำการมัดเงื่อนเส้นไหมให้เรียบร้อย โดยใน ๑ เช็ดจะมีเงื่อนปลาย ๒ อัน นำเงื่อนในซึ่งเป็นเงื่อนที่เริ่มการกรอกับเงื่อนนอกซึ่งเป็นเงื่อนที่กรอเส้นไหมเสร็จนำมาผูกเข้ากับเชือกด้วยด้ายสีแดง สีส้ม

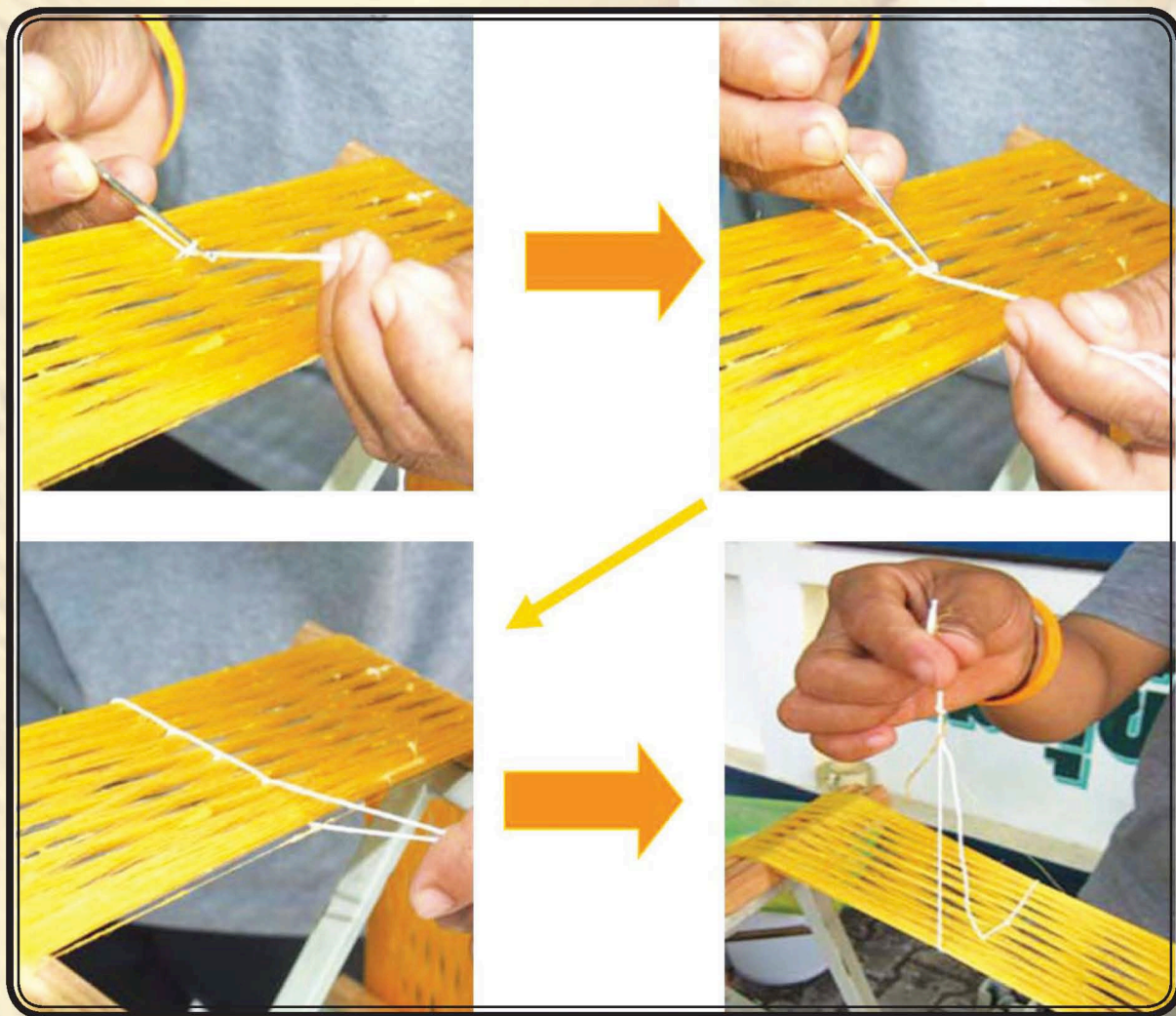
และสีเหลือง มัดเงื่อนให้เรียบร้อย แล้วทำการมัดเป็นเช็ด โดยแบ่งเป็น ๓-๔ ช่วง (พื้นบ้านเรียกว่าทำพลอง) ตลอดตามความยาวของเส้นรอบวงเช็ดโดย ๑ ช่วง (พลอง) จะแบ่งแยกออกเป็น ๓-๔ เปลาะ (หรือโน) (พื้นบ้านเรียกทำไฟ) แล้วทำการร้อยด้ายขึ้นลง เพื่อโอบเส้นไหมไว้ไม่ให้กระจาย (จะง่ายต่อการพอกย้อม ถ้าผู้ทอจะนำไปใช้เลยหรือง่ายต่อการไปควบและทำเกลียวในขั้นตอนต่อไป) ทำเช่นนี้จนครบทั้ง ๔-๖ ช่วง ส่วนไหมหัตถกรรมมักนิยมน้ำหนักขนาดไม่เกิน ๑๐๐ กรัม เส้นไหมที่ได้จากการกรอยังไม่ผ่านการตีเกลียวนี้ เรียกกันว่าเส้นไหมดิบ (Raw silk) ตามมาตรฐานการกรอไหมต้องกรอแบบสาน (Diamond cross) คือการจัดเรียงเส้นไหมในเช็ดให้เป็นแบบไขว้ไปมา ซึ่งจะสานกันเป็นเหมือนร่างแหทำให้ง่ายต่อการนำไปสู่กระบวนการผลิตผ้า

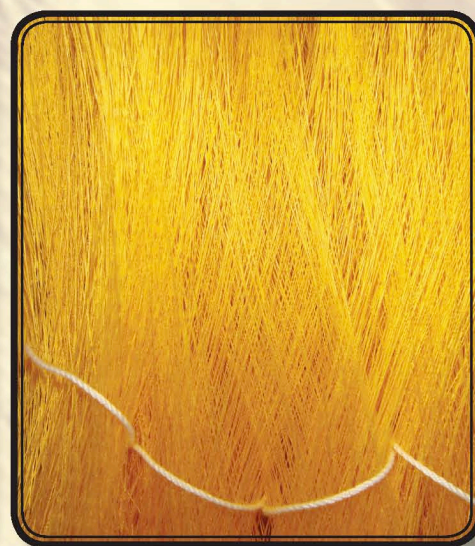
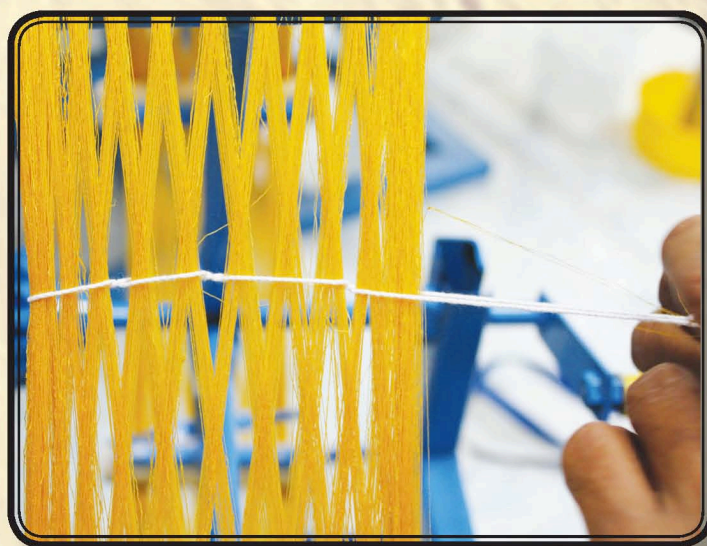
การเหล่งไหม

ทำการมัดเงื่อนเส้นไหม

เส้นไหมที่ผ่านการทำมาตรฐาน

๗.๒ การเก็บรักษาเส้นไหม

การบรรจุหีบห่อเส้นไหมไทย

เส้นไหมที่มัดไฟทำเช็ดเสร็จแล้ว หากจะเตรียมไว้สำหรับทอผ้า จะนำไป ฟอกขาวออกก่อน แล้วนำไปเก็บรักษา แต่ ถ้าหากจะจำหน่ายก็เก็บรักษาไว้ไม่ให้โดน แสงแดด และเก็บในที่ที่สามารถป้องกัน แมลงได้ เช่น เส้นไหมห่อด้วยผ้าเก็บใส่ไว้ในตู้หรือกล่องพลาสติก และควรตรวจดู เส้นไหมทุกเดือน เพื่อให้อากาศถ่ายเทเป็น ประจำ ในกรณีขนส่งจำหน่ายจึงบรรจุด้วย ถุงพลาสติก

บรรณานุกรม

ศิริพร บุญชู และนันทวรรณ รักพงษ์. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์การผลิตเส้นไหม
พื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ทั้ง ๘ จังหวัดนำร่อง โครงการพัฒนาระบบข้อมูลมาตรฐาน
และการตามสอบการผลิตสินค้าไหมไทยภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ สำนักอนุรักษ์และตรวจสอบ
มาตรฐานหม่อนไหม กรมหม่อนไหม

ศิริพร บุญชู และปรียานุช วาธิน. ๒๕๕๑. สรุปแนวทางการขอขึ้นทะเบียนเส้นไหมไทยพื้นบ้านเป็นสินค้าสิ่ง
บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI). คณะทำงานการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาเส้นไหมไทย สถาบันหม่อนไหม
แห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ. ๒๕๔๘. มาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ
มกษ. ๘๐๐๐-๒๕๔๘ เส้นไหมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
จำกัด. ๑๐ หน้า

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดขอนแก่น. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์การ
ผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม บ้านสวนสวรรค์
อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดชัยภูมิ. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์การ
ผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม จังหวัดชัยภูมิ

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนครราชสีมา. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์
การผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม บ้านสวนสวรรค์
อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดบุรีรัมย์. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์การ
ผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม บ้านสวนสวรรค์
อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดร้อยเอ็ด. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์การ
ผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม จังหวัดมหาสารคาม
และจังหวัดร้อยเอ็ด

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์การ
ผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม จังหวัดศรีสะเกษ

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดสุรินทร์. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์การ
ผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม จังหวัดสุรินทร์

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดอุบลราชธานี. ๒๕๕๕. รายงานผลการฝึกอบรม และประชาสัมพันธ์
การผลิตเส้นไหมพื้นบ้านอีสานภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเส้นไหม บ้านน้ำขุ่น
อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี

กรมหม่อนไหม
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์